

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

БЕКОВ ИХТИЁР РУСТАМОВИЧ

**ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИДА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ИШТИРОКИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи

**Юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси
Оглавление автореферата диссертации доктора наук (DSc)
Contents of the Doctoral (DSc) dissertation abstract

Беков Ихтиёр Рустамович

Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар
иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш..... 3

Bekov Ikhtiyor Rustamovich

Improving the organizational and legal basis for the participation of political
parties in the activities of state representative bodies..... 29

Беков Ихтиёр Рустамович

Совершенствование организационно-правовой основы участия
политических партий в деятельности государственных
представительных органов..... 51

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати

Список опубликованных научных работ
List of published scientific works..... 56

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

БЕКОВ ИХТИЁР РУСТАМОВИЧ

**ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИДА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ИШТИРОКИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ.
Молия ва божхона ҳуқуқи

**Юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Фан доктори (Doctor of Science) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2020.4.DSc/Yu138 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «ZiyoNET» Ахборот таълим порталида (www.ziyo.net.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Ахмедов Даврон Қувонович
юридик фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Акилов Алимжан Рахимович
юридик фанлари доктори, профессор

Хусанов Озод Тиллабаевич
юридик фанлари доктори, профессор

Исмаилова Гулноза Сайдиганиходжаевна
юридик фанлари доктори, доцент

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 рақамли илмий кенгашнинг 2021 йил 25 сентябрь соат 10:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (978-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2021 йил 11 сентябрда тарқатилди.

(2021 йил 11 сентябрдаги 8-рақамли реестр баённомаси).

Р.Р.Хакимов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлари доктори, профессор

Ш.У.Якубов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби в.в.б, юридик фанлари доктори, профессор в.б.

М.А.Ахмедшаева

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш ҳузуридаги Илмий семинар раиси, юридик фанлари доктори, профессор

КИРИШ (юридик фанлари доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда сиёсий партиялар давлат ҳокимияти тузилмаларини шакллантириш ва ҳокимиятни амалга оширишда фаол иштирок этиши тенденцияси кузатилмоқда. Улар муҳим ижтимоий-сиёсий институт сифатида ҳокимият органларида вакиллик ўринлари (мандатлар)га эга бўлиб, аҳоли муайян ижтимоий гуруҳларининг манфаатларини ифодаламоқда. Демократик мамлакатларда сиёсий партияларнинг сайловларда ҳамда вакиллик ҳокимият органлари фаолиятида қатнашиш орқали давлат бошқарувида иштирок этиши табиий жараён ҳисобланади. Унда партиявий дастурлар вакиллик органларининг ҳуқуқий ҳужжатлари мазмунига сингдирилиб, самарали вакиллик демократияси амалга оширилиши таъминланади. Шу боис, давлат ҳокимияти вакиллик органларини шакллантириш ҳамда фаолият юритишида сиёсий партияларнинг иштирокига оид муаммоларни илмий тадқиқ этиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Жаҳонда сиёсий жараёнларнинг фаол субъекти, нуфузли актори сифатида майдонга чиқаётган сиёсий партияларнинг давлат ҳокимияти органларига ўтадиган сайловларда тутган роли ва ўрнини аниқлаш, ушбу органлар фаолиятига таъсир этиш усуллари, воситалари ҳамда механизмлари самарасини ошириш, давлат ҳокимияти билан сиёсий партиялар ўртасида ҳамкорлик, вакиллик органлари фаолиятида иштирокини таъминлашнинг ҳуқуқий механизмларини аниқ белгилаш, уларнинг ўзаро муносабатлари моделини асослантириш, ҳокимият ва муҳолифат ўртасидаги муносабат параметрларини аниқлаш соҳаларида илмий тадқиқотларни ўтказишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий ислоҳотлар ва модернизациялаш жараёнларида сиёсий партияларни фаоллаштириш ва уларнинг давлат ҳокимияти органлари фаолиятига таъсирини ошириш, давлат идоралари иши устидан жамоатчилик назоратини кучайтиришнинг самарали механизмларини яратишга қаратилган тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. «Сиёсий тизимни ривожлантириш, давлат ва жамият ҳаётида сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш, улар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, давлат ва жамият қурилишини такомиллаштиришга йўналтирилган демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда парламентнинг ҳамда сиёсий партияларнинг ролини янада кучайтириш»¹ давлат ва жамият қурилишини такомиллаштиришнинг устувор йўналиши сифатида белгиланиб, ушбу соҳани тадқиқ қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Шу боис, сиёсий партияларнинг давлат вакиллик органларининг оммавий-сиёсий ҳокимиятга оид фаолиятида иштирок этишини илмий

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

таҳлил қилиш ҳамда партияларнинг юқоридаги функцияларини амалга оширишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалаларини ўрганиш долзарб саналади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг «Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида»ги конституциявий қонунлари ҳамда «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги, «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги қонунларида, Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодексида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармонида ҳамда соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларнинг ижросини таъминлашга мазкур диссертация муайян даражада ҳисса қўшади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мос келади.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи¹. Давлат ҳокимияти вакиллик органларини шакллантириш ва улар фаолиятида сиёсий партиялар иштирокини таъминлаш бўйича илмий тадқиқотлар дунёнинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан Harvard University, Washington University School of Law, Boston College, Stanford Law School, New York University, UCLA School of Law, The University of Chicago, (АҚШ), München Universität, Frankfurt Universität (ГФР), Law School, University of Queensland (Австралия), University of Oxford, Newcastle University, Queen Mary University of London, University of Cambridge, House of Commons Library (Буюк Британия), Université Toulouse (Франция), University of Toronto (Канада), Jagiellonian University (Польша), Москва давлат юридик университети, Москва давлат университети, Москва давлат халқаро муносабатлар институти (Россия)да олиб борилмоқда.

Сиёсий тизим элементлари, давлат ҳокимияти ва партиялар ўртасида алоқаларини таъминлаш бўйича жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида қатор илмий натижалар олинган, жумладан: давлат ҳокимияти

¹ Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи: www.law.stanford.edu, www.bc.edu, <https://law.ucla.edu>, <https://www.nyu.edu>, <https://www.uchicago.edu>, <https://www.harvard.edu>, www.law.wustl.edu, <https://www.ncl.ac.uk>, <https://commonslibrary.parliament.uk>, <https://www.ox.ac.uk>, <https://www.cam.ac.uk>, <https://www.qmul.ac.uk>, <https://www.uni-frankfurt.de>, <https://www.lmu.de>, www.pantheonsonbonne.fr, <https://utoronto.ca>, <https://www.griffith.edu.au>, <https://en.uj.edu.pl>, <https://www.msu.ru>, <https://mgimo.ru>, <https://msal.ru>.

билан сиёсий партиялар ўртасида ҳамкорликни таъминлаш тизимининг ривожланиш тенденциялари аниқланган (Harvard Law School); сиёсий партиялар ваколатларининг мустақил амалга оширилиши ва таъминлашнинг ҳуқуқий механизмлари асосланган (Stanford Law School); давлат ҳокимияти ва сиёсий партиялар фаолиятининг функционал ва расмий жиҳатлари ҳамда улар ваколатлари чегараси, ҳуқуқий механизмнинг муҳим элементлари аниқланган (Washington University School of Law); давлат ҳокимияти ва сиёсий партиялар фаолиятининг сиёсий механизмлари асосланган (The University of Toronto); парламент ва сиёсий партияларнинг ваколатларини чегаралаш ва меъёрида сақлаш, уларнинг ўзаро муносабатлари модели асосланган (House of Commons Library); ҳокимият ва муҳолифат ўртасидаги муносабат параметрлари ишланган (Université Toulouse); давлат ҳокимияти органлари ва партияларнинг ўзаро муносабатларини таҳлил қилиш асосида мазкур ҳуқуқий муносабатларни такомиллаштириш йўналишлари ишлаб чиқилган (Jagiellonian University); сиёсий тизим ва сиёсий партиялар фаолияти самарадорлигини таъминлашда парламент назоратининг ўрни ва унинг таъсирчанлигини ошириш йўллари асосланган (University of Queensland).

Дунёда давлат ҳокимияти ва сиёсий партиялар ўртасида узвий мулоқотни таъминлаш бўйича бир қатор қуйидаги устувор йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда: ҳокимият ва сиёсий партиялар, шу жумладан, муҳолифат билан ҳамкорлик принципини амалга оширишнинг конституциявий, ташкилий-ҳуқуқий асослари ва механизмларини аниқлаш; қабул қилинган қарорлар ижроси устидан парламент назоратини кучайтириш; сиёсий партияларнинг оммавий-сиёсий ҳокимиятни шакллантириш жараёнида иштирок этиши доираси ва ваколатларининг чегараларини белгилаш.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Ўзбекистон ҳуқуқшунослик фанида сиёсий партияларнинг давлат ҳокимияти вакиллик органлари шаклланиши ва фаолиятини ташкил этишда иштироки билан боғлиқ масалаларга бағишланган турли изланишлар олиб борилган. Шунингдек, мазкур соҳага оид изланишлар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаяпти. Давлат ҳокимияти органлари фаолиятида сиёсий партияларнинг иштирокига оид амалга оширилган илмий изланишларни бир неча йўналишларга таснифлаб чиқиш мумкин.

1-йўналиши: сиёсий партиянинг назарий-ҳуқуқий тушунчаси, фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари ҳамда унинг давлат ва жамият ҳаётида тутган ўрни масаласи А.А.Азизхўжаев, М.А.Ахмедшаева, О.Т.Хусанов, М.Бойдадаев, Б.И.Исмоилов, Ш.О.Мамадалиев, М.М.Миракулов, Ў.Х.Мухамедов, Х.Т.Одилқориев, Ф.Ҳ.Раҳимов, Х.И.Рузметов, И.Т.Тулътеев, А.Т.Тўлаганов, М.Қирғизбоев, Э.Х.Халилов сингари мамлакатимиз олимларининг ишларида ҳамда К.В.Аграновский, А.Р.Байрамов, С.М.Барамидзе В.И.Даниленко, Б.А.Исаев М.Дюверже, А.В.Иванченко, К.Лоусон, Дж.Сартори каби чет эллик тадқиқотчиларнинг илмий изланишларида акс этган.

2-йўналиш: сиёсий партияларнинг вакиллик органлари сайловларида иштирокининг ҳуқуқий асослари ва уни амалга ошириш билан боғлиқ механизмлар масаласи Д.Қ.Ахмедов, А.С.Турсунов, Е.Д.Кутибаева, О.К.Турғунов, Х.О.Абдурахмонов, Ф.А.Насриддинов А.К.Янгибаевларнинг илмий тадқиқотларида келтириб ўтилган

3-йўналиш: сиёсий партияларнинг давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятидаги иштирокининг ҳуқуқий асослари Н.П.Азизов, Р.Р.Ҳакимов, С.М.Адилходжаева, О.З.Мухаммаджанов, Г.Р.Маликова, Ш.Х.Зулфиқаров, Ш.У.Якубов, А.Д.Бабаджанов, С.Н.Бердикулов ва А.И.Маҳмудовларнинг илмий тадқиқот ишларида тадқиқ қилинган¹.

Юқорида келтирилган тадқиқотларда давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятига оид масалалар қисман таҳлил этилган бўлса-да, Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва маҳаллий кенгашлар шаклланиши ва улар фаолиятини ташкил этишда сиёсий партиялар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий масалалари комплекс тадқиқ этилишга муҳтож.

Диссертация мавзусининг тадқиқот бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот мавзуси Тошкент давлат юридик университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишлари» мавзусидаги фундаментал лойиҳаси (2017 – 2021 й.й.) доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистонда давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини комплекс илмий-назарий таҳлил қилиш ҳамда мазкур муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш механизмини такомиллаштириш юзасидан илмий-амалий тавсия ва таклифларни илгари суришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

сиёсий партия тушунчаси, моҳияти ва ҳуқуқий табиатини ҳамда уларнинг конституциявий-ҳуқуқий мақомини хориж тажрибасини инобатга олган ҳолда таҳлил этиш;

Ўзбекистонда сиёсий партиялар ҳамда уларнинг ҳуқуқий мақомини белгиловчи қонунчилик тизимининг ривожланиш босқичларини таҳлил қилиш;

сиёсий партияларнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва маҳаллий вакиллик органлари сайловларида иштирокининг ҳуқуқий механизмларини тадқиқ қилиш;

сиёсий партияларнинг вакиллик органлари фаолиятида иштироки ҳуқуқий асосларининг ривожланиш тенденцияларини тадқиқ этиш;

Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларининг қонун ижодкорлиги ҳамда таҳлилий-назорат фаолиятидаги иштирокининг шакллари ва усулларини тадқиқ қилиш;

давлат ҳокимияти вакиллик органларида фаолият юритаётган сиёсий партия тузилмалари ишининг мазмуни ва тартибини асослаб бериш;

¹ Мазкур илмий ишларнинг тўлиқ номи фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўрганиш асосида сиёсий партияларнинг ҳокимият вакиллик органлари фаолиятини ташкил этишда иштирокини ҳуқуқий тартибга солувчи қонунчиликда мавжуд бўшлиқларни бартараф этиш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти мамлакатимизда давлат ҳокимиятини амалга оширишда ва вакиллик органларининг фаолиятида сиёсий партиялар иштироки соҳасидаги ташкилий-ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети сиёсий партияларнинг давлат ҳокимияти вакиллик органлари шаклланиши ва улар фаолиятида иштирокчи сифатидаги фаолиятини тавсифловчи ғоялар, концепциялар, таълимот ва қарашлар, шунингдек, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва бошқа манбалар ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот олиб боришда илмий билишнинг тизимли ва функционал таҳлил, тарихийлик, мантиқийлик, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, статистик, социологик сўровлар ўтказиш, индуктив ва дедуктив таҳлил каби усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

тегишли сиёсий партиядан маҳаллий вакиллик органларига сайланган камида уч нафар депутат бирлашган тақдирда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесидаги, халқ депутатлари Кенгашларидаги партия гуруҳлари тузилиши мумкинлиги асослаб берилган;

партия гуруҳлари туман (шаҳар) ҳокимининг, шунингдек, тегишли маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари мансабдор шахсларининг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоят ёки Тошкент шаҳар ҳокимига хулоса тақдим этиш ҳуқуқига эга эканлиги асосланган;

сиёсий партия томонидан партиянинг тегишли сайлов округидаги ҳудудий бўлими ходимлари орасидан жамоатчилик асосида ишловчи Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг вакили институтини ташкил қилиш зарурлиги асослаб берилган;

сиёсий партия томонидан тайинланган ваколатли вакил сайлов комиссиясининг мажлисларида, уларга ҳужжатларни топширишда, имзо варақалари тўғри тўлдирилганлигини текширишда иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлиги асосланган;

сиёсий партиялар томонидан имзоларни тўплаш жараёнида сайловчилар битта ёки бир нечта сиёсий партияни ёхуд Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодларни қўллаб-қувватлаб имзо қўйишга ҳақли эканлиги асослаб берилган;

сиёсий партия у ёки бу шахсни номзод этиб кўрсатиш тўғрисидаги ўз қарорини сайловга кечи билан ўн беш кун қолганида бекор қилиш ҳуқуқига эга эканлиги асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини ташкил этишда сиёсий партиялар иштирокининг ўзига хос хусусиятлари, «сиёсий партия», «сиёсий партияларнинг конституциявий-ҳуқуқий мақоми», «сиёсий

партияларнинг электорал функцияси» тушунчаси, шунингдек, уларнинг жамият сиёсий тизимидаги ўрни ва функциялари тавсифлаб берилди;

юридик фан нуқтаи назаридан сиёсий партияларнинг жамиятимиз сиёсий тизимидаги ўрни ва роли аниқланди;

сиёсий партияларнинг конституциявий-ҳуқуқий мақоми таҳлил этилиб, ушбу илмий категориянинг муаллифлик тавсиф ва таърифи шакллантирилди;

Ўзбекистонда кўп партиявий тизим қарор топиши ва ривожланишининг ҳуқуқий асослари, уларнинг такомиллашув динамикаси тизимли таҳлил этилиб, уларнинг ривожланиш босқичлари асослантилди;

сиёсий партиялар фракциялари ва маҳаллий партия гуруҳлари ижро ҳокимияти тизимидаги мансабдор шахсларнинг ҳисоботларини эшитиш ҳамда муҳокама қилиш бўйича ҳуқуқларини (ваколатларини) кенгайтириш зарурати илмий исботланди;

сиёсий партияларнинг давлат органлари фаолиятидаги иштироки самарадорлигини ошириш учун партиялар тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштиришга йўналтирилган таклифлар ишлаб чиқилди;

хорижий тажрибани таҳлил этиш асосида илғор демократик мамлакатлар қонунчилигидаги нормаларни ҳамда соҳага оид халқаро стандартларни миллий қонунчилигимизга имплементация қилиш бўйича бир қатор таклиф ва тавсиялар асослантилди;

давлат ҳокимияти вакиллик органлари билан сиёсий партиялар ҳамкорлик қилишининг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштиришга йўналтирилган таклифлар асослантилди;

вакиллик органлари томонидан давлат ҳокимиятини амалга оширишларида сиёсий партияларнинг иштирок этиш функциясини, шунингдек, электорал функцияни такомиллаштириш, ҳуқуқни амалга ошириш амалиётидаги муаммоларни бартараф этишга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилди;

«Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида»ги Конституциявий Қонун, «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Қонун, Сайлов кодекси ва бошқа қонунчилик ҳужжатларига сиёсий партиялар мақомини ва фаолиятини самарали таъминлашга оид ҳуқуқий механизмлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Диссертация ишида фойдаланилган адабиётлар ва қонунчилик ҳужжатлари расмий манбалардан олинган ҳамда улар белгиланган талаблар асосида ҳавола қилинган. Илмий-тадқиқот ишининг якуни бўйича назарий хулосалар, амалдаги қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштиришга қаратилган таклиф ва тавсиялар, давлат-ҳуқуқий фанларга тегишли илмий-назарий қарашларни умумлаштириш, тадқиқ этиш ҳамда ҳуқуқий категориялар, шунингдек давлат ва сиёсий партияларнинг ҳамкорлигини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари, хорижий мамлакатларнинг қонунчилиги ва тажрибасини қиёсий таҳлил этиш, шунингдек, социологик сўров натижалари асосида илгари сурилган.

Шу билан бирга, диссертация ишининг дастлабки натижалари амалиётга жорий қилинганлиги ва бу ваколатли идоралар томонидан белгиланган тартибда тасдиқланганлиги тадқиқот хулосаларининг ишончилигини намоён этади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Ишнинг илмий аҳамияти шундан иборатки, тадқиқот натижасида эришилган илмий хулосалар давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг такомиллаштирилиши, уларнинг конституциявий - ҳуқуқий мақоми, сайлов жараёнидаги фаоллигини таъминлашга доир янги илмий тушунча ва таърифлар ишлаб чиқиш, давлат ҳокимияти тизимида сиёсий партияларнинг ўрни ва роли, вазифа ҳамда функцияларини аниқлаш имконини беради. Диссертациянинг илмий хулосалари «Конституциявий ҳуқуқи», «Парламент ҳуқуқи», «Қиёсий конституциявий ҳуқуқ», «Сайлов ҳуқуқи», «Конституциявий ҳуқуқнинг илмий-амалий муаммолари» каби фанларнинг илмий-назарий жиҳатдан бойишига ҳисса қўшади.

Диссертация натижаларининг амалий аҳамияти шундаки, уларнинг амалиётга татбиқ этилиши вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар фаоллигини ошириш кафолатларини таъминлаш билан боғлиқ қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштиришга, давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштириш соҳасида кейинги йилларда қабул қилинган бир қатор қонунларни амалга ошириш механизмларини ривожлантиришга, фуқаролик жамиятида давлат ҳокимияти ҳамда сиёсий партиялар ҳамкорлигини таъминлашнинг ўрни тўғрисидаги билимларни кенгайтиришга ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини оширишга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Давлат ҳокимияти вакиллик органларини шакллантириш ва улар фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш борасида олинган илмий натижалар асосида:

тегишли сиёсий партиядан Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига ёки халқ депутатлари вилоятлар, Тошкент шаҳар, шунингдек туманлар ва шаҳарлар Кенгашларига сайланган камида уч нафар депутат бирлашган тақдирда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесидаги, халқ депутатлари Кенгашларидаги партия гуруҳлари тузилиши мумкинлиги ҳақидаги таклиф «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуннинг 14-моддаси тўртинчи қисмини ишлаб чиқишда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари кўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 05/1-09-33-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инobatга олиниши партия гуруҳларини тузиш тартибини соддалаштиришга хизмат қилган;

партия гуруҳлари туман (шаҳар) ҳокимининг, шунингдек, тегишли маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари мансабдор шахсларининг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоят ёки Тошкент шаҳар ҳокимига хулоса тақдим этиш ҳуқуқига эга эканлиги тўғрисидаги таклиф «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги

Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 14¹-моддаси биринчи қисмининг саккизинчи хатбошисини ишлаб чиқишда инобатга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 05/1-09-33-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инобатга олиниши партия гуруҳларининг ҳуқуқларини кенгайтиришга хизмат қилган;

сиёсий партия томонидан партиянинг тегишли сайлов округидаги ҳудудий бўлими ходимлари орасидан жамоатчилик асосида ишловчи Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг вакили институтини ташкил қилиш ҳақидаги таклиф «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 14²-моддасини ишлаб чиқишда инобатга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари қўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 05/1-09-33-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инобатга олиниши Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг мақомини ва унинг иш самарадорлигини оширишга хизмат қилган;

сиёсий партия томонидан тайинланган ваколатли вакил сайлов комиссиясининг мажлисларида, уларга ҳужжатларни топширишда, имзо варақалари тўғри тўлдирилганлигини текширишда иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси 34-моддасини ишлаб чиқишда инобатга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 06/1-05/240-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инобатга олиниши сиёсий партия томонидан тайинланган ваколатли вакилнинг ҳуқуқларини кенгайтиришга хизмат қилган;

сиёсий партиялар томонидан имзоларни тўплаш жараёнида сайловчилар битта ёки бир нечта сиёсий партияни ёхуд Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодларни қўллаб-қувватлаб имзо қўйишга ҳақли эканлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси 38-моддаси учинчи қисмини ишлаб чиқишда инобатга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 06/1-05/240-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инобатга олиниши имзоларни тўплаш жараёнида бир нечта сиёсий партия ёки Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодларни қўллаб-қувватлаш бўйича сайловчиларнинг ҳуқуқини кенгайтиришга хизмат қилган;

сиёсий партия у ёки бу шахсни номзод этиб кўрсатиш тўғрисидаги ўз қарорини сайловга кечи билан ўн беш кун қолганида бекор қилиш ҳуқуқига эга эканлиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси 42-моддаси биринчи қисмини ишлаб чиқишда инобатга олинган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасининг 2021 йил 20 январдаги 06/1-

05/240-сон маълумотномаси). Ушбу таклифнинг инобатга олиниши сайлов жараёни иштирокчиларининг иш самарадорлиги ва сайловга тайёргарлик кўриш жараёнини такомиллаштиришга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари учта халқаро, иккита республика илмий-амалий конференция ва давра суҳбатларида муҳокама қилинган ҳамда бешта илмий тўпламларда нашр этилиб, синовдан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 25 та илмий иш, жумладан, битта монография ва 16 та мақола (шундан 14 таси Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси томонидан рўйхатга олинган журналларда) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, ўн уч параграфни ўз ичига олган тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Ишнинг ҳажми 250 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асослантилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объекти ҳамда предмети ёритилган, шунингдек, республика фан ва технологияларини ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мослиги асослантилган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режаси билан алоқадорлиги, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижалари, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти очиқ берилган. Шунингдек, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, нашр этилган ишлар ва диссертациянинг тузилиши ҳамда ҳажми ҳақида маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг **“Сиёсий партиялар фаолияти конституциявий-ҳуқуқий асосларининг ривожланиши”** деб номланган биринчи бобида мамлакатимизда инновацион ривожланиш босқичида кечаётган миллий ҳуқуқий тизимни ислоҳ қилиш ва модернизациялаш жараёнлари, уларнинг асосий йўналишлари ҳамда мазмун-моҳияти, улар борасида мамлакатимиз ва хорижий олимлар томонидан илгари сурилган концептуал ёндашувлар илмий таҳлил этилган.

Диссертантнинг фикрича, сиёсий партиялар сиёсий тизимнинг энг асосий акторларидан бири ҳисобланади. Кўппартиявийлик эса, сиёсий тизимнинг шаклланишида фикрлар хилма-хиллигини таъминлашга хизмат қилади.

Диссертант томонидан В.Кросс, Р.Акланд, Р.Гибсон, В.Рэндалл, В.Зимин, С.Никоненко, К.Гайсина каби олимларнинг сиёсий партияларни сиёсий тизим таркибига кириши ёки уларни фуқаролик жамиятининг элементи сифатидаги фикрлари таҳлил қилиниб, сиёсий партиялар ҳам сиёсий, ҳам фуқаровий мазмундаги дуалистик табиатга эга институт сифатида таърифланиши лозимлиги тўғрисида қарашлар илгари сурилган.

Тадқиқотчининг муаллифлик ғояси ҳисобланмиш, “ҳар қандай сиёсий партия жамоат бирлашмаси бўла олади, лекин ҳар қандай жамоат бирлашмаси сиёсий партия бўла олмайди”, деган қоида юқоридаги фикрларни яна бир бор тасдиқлайди.

Тадқиқотчи, сиёсий партияларни батафсил таҳлил қилиш зарурати ҳозирда ўта долзарб аҳамиятга эга эканлигини эътироф этиб, ушбу сиёсий тизим элементи “сиёсат – ҳуқуқ – демократия” институтларининг бир-бирига узвий боғлиқ бўлган ва давлат тузумини ифода этувчи ҳодиса эканлигини қайд этади.

Сиёсий партияларнинг конституциявий-ҳуқуқий мақоми таҳлил қилиниб, қуйидаги муаллифлик таърифи шакллантирилган: «Сиёсий партиянинг конституциявий-ҳуқуқий мақоми – бу конституциявий-ҳуқуқий нормалар асосида сиёсий партиянинг ташкил этилиши, фаолият олиб бориш тартиби ва принциплари, ҳуқуқлари, мажбуриятлари ҳамда жавобгарлиги масалаларининг тартибга солинишидир».

Сиёсий партияларнинг функцияларига оид Е.Ситников, А.Гуторова ва Дж.Сарторининг илмий тадқиқотларини таҳлил қилган ҳолда мазкур функцияларни диссертант қуйидагича таснифлашни таклиф этади: - давлат ҳокимияти ва жамият тараққиёти дастурларининг мақсадлари, вазифаларини аниқлаш; - қўйилган мақсадларга эришиш учун имкониятларни сафарбар этиш; - умумий мақсад ва кадриятларни тарғибот-ташвиқот қилиш, давлат ҳокимиятидан фойдаланиш ва бошқа омиллар ёрдамида ўз тарафдорлари (электорати) нинг бирлашувига эришиш; - сиёсий алоқалар жараёнлари самарасини ошириш; - ўз аъзолари онгига илғор сиёсий кадриятларни сингдириш; - партия аъзоларининг сиёсий ижтимоийлашуви ва фаоллигини таъминлаш механизмларини яратиш ва жорий этиш; - қонунлар, сиёсий қарорлар ижроси, давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириши; - зарур ахборот-коммуникатив функцияни адо этиш.

Сиёсий партияларнинг вакиллик органларидаги фаолиятининг асосий функцияларини Я.Коновальчиков, Л.Богатырева, А.Гуторова, А.Гаужа каби олимлар илмий ишларини таҳлил қилган ҳолда сиёсий партияларнинг вакиллик органлари фаолиятига оид асосий функцияларини қуйидагича таснифлашни таклиф этади: 1) вакиллик органларининг шаклланишида бевосита иштирок этиш; 2) вакиллик органларининг ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятида иштирок этиш; 3) вакиллик органларининг назорат фаолиятида иштирок этиш; 4) вакиллик органлари мансабдор шахсларининг тайинланишида иштирок этиш; 5) ижро ҳокимияти мансабдор шахсларининг тайинланишида иштирок этиш.

Диссертант фикрича, мамлакатимизда шаклланган сиёсий партиялар конституциявий-ҳуқуқий асосларининг ривожланиш динамикасини таҳлил этиб, уни қуйидаги босқичларга ажратиш мақсадга мувофиқ: биринчи босқич – 1991–1996 йиллар; иккинчи босқич – 1996–2007 йиллар; учинчи босқич – 2007–2016 йиллар; тўртинчи босқич – 2016 йилдан то ҳозиргача бўлган давр.

Диссертант томонидан мамлакатда кўппартиявийлик шаклланиши ва ривожланишига оид ижобий ва салбий тенденциялар таҳлил этилиб, мамлакатда кўппартиявийлик тизими ўрнатилиши туфайли жамият ижтимоий онгига янги замонавий демократик ғоялар кириб келиши кабилар ижобий тенденциялар эканлиги, сиёсий партиялар ўз ҳуқуқий табиатига мос бўлмаган фаолият билан шуғулланиши, ўз электоратининг ахборот олиш ҳуқуқини таъминламаслик, сиёсий партиялар фаолиятида гендер тенглигини таъминлаш бўйича аниқ механизм йўқлиги, сиёсий партиялар ўз электоратига берган ваъдаларини бажариш бўйича самарали тизим йўлга қўйилмаганлиги кабилар салбий тенденция эканлиги асослантирилган.

Диссертациянинг иккинчи боби «**Сиёсий партия электорал функциясининг ташкилий-ҳуқуқий механизми**» деб номланиб, унда сиёсий партиялар электорал функциясининг мақсади, вазифалари ва амалга ошириш шакллари, уларнинг давлат ҳокимияти вакиллик органларидаги иштироки, Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва маҳаллий вакиллик органлари шаклланишида улар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асослари таҳлил қилинган.

Диссертант томонидан ушбу боб доирасида сўнгги йилларда вакиллик органларидаги фаолиятида сиёсий партиялар ва уларнинг тузилмалари фаоллигини таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш тенденцияси кузатилаётганлиги асослаб берилган.

Диссертант сиёсий партияларнинг электорал функциясига оид бир қатор тадқиқот ишлари, жумладан, Й.Марсель, Э.Доунс, Р.Габризақ, А.Селсиа, Р.Альберт, Ж.Солон, Ж.Мбаку, В.Вагнер, В.Гамурари, Ж.Бугасаки ва бошқаларнинг назарий фикрларини таҳлил қилган ҳолда уларнинг электорал функцияси фақат маълум ижтимоий манфаатларни ифодалаш ва ҳимоя қилишда қатнашишда эмас, балки улар учун асосий вазифа электорат манфаатларидан келиб чиққан ҳолда давлат даражасидаги қарорларни қабул қилиш ва амалга оширишда ҳам иштирок этишида эканлигини таъкидлайди. Шундан келиб чиқиб, сиёсий партияларнинг сайлов жараёнидаги электорал функцияси деганда, сиёсий партияларнинг сайлов муносабатлари соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларини муайян сайлов тартиб-таомиллари, ҳаракатлари, воситалари ва шакллари орқали амалга ошириш, электорат қисмини аниқлаб олишга қаратилган фаолиятини тушуниш мақсадга мувофиқлигини асослантиради.

Диссертант фикрича, сиёсий партияларнинг **асосий функцияси** сиёсий фаолиятни легитимлаштириш, жамият ва давлатнинг турли гуруҳлари ўртасида ўзаро келишувни излаш, ижтимоий жараёнларни мувофиқлаштириш, демократик асосда оммавий ҳокимият органларини сайлов йўли билан шакллантиришда иштирок этишдан иборат.

Муаллиф кадрлар захирасини тайёрлашни партия ҳокимият вакиллик органларига сайловлар учун номзод сифатида кўрсатмоқчи бўлган шахслар доирасини шакллантириш, унинг учун вакил танлаш ва рағбатлантириш, уларни оммавий ҳокимият фаолиятига тайёрлаш, зарур билим ва кўникмаларни эгаллашини тизимли равишда ташкиллаштириб бориш

жараёни сифатида асослантириб, уни партиянинг электорал функцияларининг ичида энг муҳими деб ҳисоблайди.

Сиёсий партиялар ҳуқуқий институциялашувининг шаклларида бири улар мақомини конституциявий эътироф этишдир. Сиёсий институциялашув – бу сиёсий ташкилотнинг вужудга келиш жараёни, шаклланиши ва ривожланиши бўлиб, унинг натижасида сиёсий партиялар ўз аҳамияти ҳамда барқарорлигига эга бўлади.

Электоратнинг ҳуқуқий маданиятини тадқиқ этишга оид Р.Дальтон, В.Кардо, Де Симеоне, Де Симоне, Г.Гаета, А.Сапио, Аппиа-Томпсон, Д.Алексеевна ва К.Валентиновна каби олимларнинг илмий-назарий қарашларини тадқиқ этиб, электорал ҳуқуқий маданиятнинг мазмунига ижтимоий онгда қарор топадиган кайфият, сайлов қонунчилиги ҳамда сайлов жараёнида уни қўллаш амалиётига нисбатан шаклланадиган эмоционал муносабат, ижтимоий баҳолаш, сайловларда шахсан иштирок этишнинг зарурлиги ҳамда мақсадга мувофиқлигини англаш, шунингдек сайловчилар ва сайлов жараёни бошқа иштирокчилари томонидан сайловга оид нормалар ва юриш-туриш намуналарининг ўзлаштирилиши кабилар киришини қайд этади.

Тадқиқотчи Европа Иттифоқига аъзо бир қатор давлатлар конституцияларини қиёсий таҳлил қилиб, унинг қуйидаги умумий хусусиятлари мавжудлиги ҳақидаги тўхтамга келган: 1) конституциявий даражада фуқароларнинг сиёсий партияларни тузиш, уларнинг фаолиятида қатнашиш ёки қатнашмаслик, уларга эркин қўшилиш ва тарк этишга оид сиёсий ҳуқуқи мустаҳкамланган; 2) сиёсий партиялар фаолиятининг мақсадлари вакиллик демократиясини, шу жумладан, ички партиявий ҳаётни таъминлашга қаратилган; 3) партияларнинг тортишувчанлик ва демократик рақобат принципи белгиланган; 4) сайловчиларнинг сиёсий ҳаётда иштирок этишининг асосий воситаси сифатида сиёсий партияларнинг конституциявий мақоми белгиланади; 5) партияларнинг фаолият эркинлиги кафолатланган.

Муаллиф томонидан янги ташкил этилган ёки етарли сиёсий қўллаб-қувватлашга эга бўлмаган, дастурлари ўзаро яқин бўлган сиёсий партияларга вакиллик органларида етарли ўринни эгаллай олиш имкониятини таъминлаш мақсадида миллий сайлов қонунчилигимизга вакиллик органларига номзод кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар қаторига янги институт – “**сайлов блоклари**”нинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш таклиф этилади.

Диссертант, хорижий мамлакатлар сайлов қонунчилигини таҳлил этган ҳолда, сиёсий партиялар “маслаҳат овози” асосида сайлов комиссияси фаолиятида савол бериш, муҳокамаларда қатнашиш, масала киритиш, ўз позицияларини билдириш каби муҳим вазифаларни амалга ошириш тажрибасидан келиб чиқиб, сиёсий партияларга сайлов комиссиялари фаолиятида маслаҳат овози билан иштирок этиш ҳуқуқини бериш мақсадга мувофиқлигини асослантирган.

Сўнгги йилларда сиёсий партиялар ва сайлов комиссиялари ўртасидаги муносабатларни рақамлаштириш зарурияти юзага келиши муносабати билан Ю.Абрамов, А.Кузьмин, Ю.Трифонов, Й.Кастрова, В.Минат, К.Хаеншен,

Ж.Вольф, Р.Гибсон, С.Вард, Д.Крайс, С.Жанинский каби олимларнинг ишлари асосида “рақамли сайлов комиссиялари” ва “сайлов комиссияларини рақамлаштириш” институтлари назарий-ҳуқуқий жиҳатдан асослантирилган.

Муаллиф томонидан Сайлов кодекси 34-моддасига кўра, сиёсий партиянинг “ваколатли вакили” институтининг икки хил шакли мавжудлиги, бажарадиган вазифаси, ваколатлари ва тайинлаш тартибини таҳлил қилиш асосида уларнинг ҳуқуқий табиати бир хил ном билан аташ мақсадга мувофиқ эмаслиги қайд этилади.

Диссертант томонидан кўрсатилган номзодларга қўйиладиган минимал талаблар (ёш цензи, муайян ҳудудда яшаш цензи, оғир ёки ўта оғир жиноят учун судланганликнинг мавжуд эмаслиги ёки унинг олиб ташланмаганлиги, касбий асослар бўйича чекловлар, фуқаронинг номзод сифатида қатнашишга розилиги мавжудлиги ва бошқалар) номзодларни танлаш ва таклиф қилишнинг демократик тартибини таъминлашга қаратилганлиги қайд этилади.

Сиёсий партияларнинг сайловолди дастурини (платформасини) эълон қилиш мажбуриятининг белгиланиши қуйидаги омиллардан келиб чиқади: **биринчидан**, бу Сайлов кодекси қоидаларига мувофиқ, сайловолди ташвиқотининг бир шакли, **иккинчидан**, фуқароларнинг сайлов ҳуқуқларини таъминлаш кафолати бўлиб хизмат қилади.

Сайловолди ташвиқотини сайлов кампанияси даврида олиб бориладиган бошқа ахборот фаолиятдан ажратиш масаласи илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилиниб, сайловлар – ахборот тарқатишнинг фаоллашишини рағбатлантирадиган информацион воқелиқдир, чунки сайловчилар турли маълумотлар асосида номзодлар, сиёсий партиялар ва уларнинг дастурлари тўғрисида ўз позицияларини шакллантиради, деган хулосага келинган.

Диссертант томонидан ҳозирги ахборот-коммуникация воситаларидан унумли фойдаланган ҳолда сайлов мобайнида Марказий сайлов комиссияси томонидан сайлов кампанияси тўғрисидаги барча маълумотлар, жумладан сайлов комиссиялари жойлашган манзил ва улар тўғрисидаги, сайловчиларнинг рўйхатлари, кузатувчилар, сиёсий партиялар ваколатли вакиллари ва оммавий ахборот воситалари вакиллари ҳақида маълумотлар, сиёсий партияларнинг сайловда иштирок этиши, номзодларни ва уларнинг ишончли вакилларини рўйхатга олиш, такрорий овоз бериш, такрорий сайлов, сайлов натижаларини аниқлаш ва эълон қилиш тўғрисидаги ва сайловни молиялаштириш тўғрисидаги маълумотлар базасини шакллантириш зарурлиги асослантирилган.

Маҳаллий вакиллик органларида сиёсий партияларнинг иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий масалалари В.Головин, М.Варлен, Н.Губина, Л.Шарипова, Д.Михеев, В.Кудрявцев, Т.Саафельд, К.Стром, Ж.Коулман, С.Розберг, Д.Фарел, Д.Веб каби олимларнинг илмий ишлари асосида ўрганилиб, сиёсий партиялар депутатликка номзодларини фақат ўз партияси аъзолари ёки партиясизлар орасидан таклиф қилишлари лозимлиги, муайян ҳудуд менталитети ва аҳолининг яшаш тарзи ва кайфиятини билиш

мақсадида маҳаллий Кенгашлар депутатлигига сайланиш ҳуқуқини беришда муайян муддат шу ҳудудда яшаш зарурлиги асослантирилган.

Ўзбекистонда амалдаги сайлов тизими бўйича олимлар (О.Турғунов, М.Усманов, А.Йўлдошев) турлича нуқтаи назарларни таҳлил қилган ҳолда сиёсий партияларнинг даражаси, кадрлар салоҳияти ва моддий-техник базаси ҳамда ҳозирги миллий сайлов тизимининг объектив ва субъектив жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда аралаш сайлов тизимига ўтиш асослантирилган.

Диссертациянинг учинчи боби «**Ўзбекистон Республикасида вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ҳуқуқий механизмлари**»га бағишланган бўлиб, унда тадқиқотчи томонидан парламент фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асослари, сиёсий партия тузилмаларининг қонун ижодкорлиги, парламент назорати ва маҳаллий кенгашлар фаолиятида иштирокининг ҳуқуқий механизмлари таҳлил этилган.

Парламент фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асослари Д.Эрназаров, Г.Раҳат, Р.Хазан, Р.Катц, Р.Кынев, С.Шафер, М.Дебас ва бошқа олимларнинг сиёсий партияларнинг парламент фаолиятидаги иштироки тадқиқ этилиб, сиёсий партияларнинг мазкур иштироки халқ ҳокимиятчилигини амалга оширишнинг муҳим белгиси сифатида қаралиши қайд этилади.

Тадқиқотчи томонидан парламент фаолиятида сиёсий партиялар иштирокига оид хориж тажрибаси ўрганилиб, айрим мамлакатларда парламентда ўз вакили бўлмаган партияларга ҳам қонунга мувофиқ парламент мажлисларида иштирок этишга рухсат этилиши парламентнинг вакиллик хусусиятига зид эканлиги, сиёсий партиянинг вакили давлат ҳокимиятининг ушбу органига сайланмаган бўлса, унинг парламентда кимнингдир вакили бўлиши сиёсий партия вакиллигининг ҳуқуқий табиатига мос эмаслиги қайд этилади.

Диссертацияда фуқаролик жамияти институтлари ва ҳокимиятнинг вакиллик органлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорлигига оид янги тенденциялари сифатида Жамоатчилик палатасининг ташкил этилиши, парламент суриштируви институти жорий этилиши, сайлов жараёнида сиёсий партиялар ролининг янада ошиши ва жамоатчилик иштирокининг янги шакллари келтирилган.

Шу мақсадда, вакиллик органларининг партия тузилмалари фаолият мазмуни ва иштирок этиш шаклларини, уларнинг иш тартибларини оптималлаштириш зарурлиги асослантирилган.

Диссертант таъкидлашича, амалдаги қонунчилик янги тузилган ҳукумат танлаган ривожланиш курси ва дастурини ёки унинг алоҳида йўналишларини маъқулламайдиган сиёсий партиялар фракцияларига ўзларини муҳолифат деб эълон қилишга имкон беради.

Диссертант томонидан халқаро тажриба ва доктринал қарашлардан келиб чиққан ҳолда ўзини парламент муҳолифати деб эълон қилган сиёсий партиянинг фракциясига, фракциялар учун қонунда назарда тутилган

ваколатлардан ташқари, кўшимча бир қатор ҳуқуқларни тақдим этиш масалалари тадқиқ этилган.

Фракциялар парламент фаолиятида тенг ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлиши лозим. Тадқиқотчининг фикрича, сиёсий партияларнинг парламент фаолиятидаги ролининг кучайишини инобатга олган ҳолда, кўмита раисларини сайлашда парламент фракцияларининг мутаносиб вакилликни таъминлаш тўғрисидаги қоидаларни қонунчилигимизда мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир.

Депутатлик партия бирлашмаларининг қонун (ҳуқуқ) ижодкорлиги жараёнида етакчи роли, биринчи навбатда, кўмиталарни тузишда, уларнинг сонини, номини ва бошқарув ходимларини белгилашда иштироки билан изоҳланади; иккинчидан, қуйи палата фаолиятини тартибга солувчи процедуралари шундай ташкил этилганки, қонунчилик фаолиятининг ҳар қандай масалаларини муҳокама қилишда устуворлик депутатлик бирлашмаларига, шу жумладан, партия фракцияларига тегишли бўлади. Айнан фракциялар доирасида энг муҳим қонунчилик масалалари бўйича қарорлар қабул қилинади. Шу билан бирга, фракция сиёсати (позицияси) кўмиталарнинг фаолиятига фаол таъсир кўрсатади, чунки кўмита аъзолари – депутатлар кўмита йиғилишларида ўз фракцияси йўналишлари бўйича, партиялар манфаатларидан келиб чиқиб фаолият олиб борадилар.

Диссертантнинг фикрича, амалдаги тартиб фракцияларнинг самарали назорат функцияларини амалга оширишда эркинлигини чеклайди. Асос сифатида фракция ташаббуслари Қонунчилик палатаси томонидан масала сифатида кўриб чиқилиб, рад этилган тақдирда фракция қандай йўл тутиш мумкинлиги қонунчиликда ҳуқуқий тартибга солинмаганлиги келтирилади.

Шу мақсадда, Ҳукумат аъзоларининг, давлат органлари, хўжалик бошқаруви органлари раҳбарларининг Қонунчилик палатасида ахборотини эшитиш юзасидан фракцияга мустақил қарор қабул қилиш ваколатини бериш лозимлиги асослангади.

Муаллиф сиёсий партия фракциялари иштирокида парламент эшитувини амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятларини қуйидагича таснифлайди: биринчидан, у парламент муҳокамаларида кўтарилган масалаларнинг ижтимоий аҳамиятини ўзида акс эттиради. Бунда ҳар бир партия ўз электорати ва устав мақсадларидан келиб чиққан ҳолда сиёсий иштирокни тақозо қилади. Иккинчидан, у кўплаб давлат органларининг эътиборини тортади, бу эса сиёсий партия фракцияларининг муаммоли масалаларни муҳокама қилишда давлат органлари билан ҳамкорликда фаолият юритишни янада оптималлаштиришни назарда тутаяди.

Диссертант томонидан маҳаллий кенгашлар ваколатларининг кенгайиши динамикасини таҳлил қилган ҳолда сиёсий партиялар депутатлик гуруҳларининг истиқболдаги фаолияти бўйича функционал таҳлил қилинган. Маҳаллий вакиллик органлари демократик тизимнинг асосларидан бири ҳисобланиши, институт муайян ҳудуддаги аҳоли манфаатларини акс эттириши ҳамда тарихий ва бошқа маҳаллий анъаналарни ҳисобга олган ҳолда сиёсий партия гуруҳларининг маҳаллий вакиллик органларидаги

фаолиятини ҳудуднинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда “эгиловчан” ички сиёсатини юритиш мақсадга мувофиқлигини қайд этади.

Муаллифнинг таъкидлашича, сиёсий партиялар жамоатчилик назорати субъекти сифатида назорат тадбирларини тайинлаши, ташкил қилиши ва унда иштирок этиши мумкин. Шунингдек, улар ваколатли органлардан зарур маълумотларни сўраш, жамоатчилик назорати натижалари бўйича таклифлар ҳамда тавсиялар тайёрлаш ва кўрсатилган органларга кўриб чиқиш учун юбориш ҳуқуқига эга. Қонунбузарликлар аниқланганда, партиялар материалларни ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларига юборишлари, ноқонуний қарорлар устидан шикоят қилишлари ва жамоатчилик назорати натижаларини ўз матбуот нашрларида эълон қилишлари мумкин.

Амалиёт таҳлили кўрсатишича, партиялар жамоатчилик назоратининг давлат органларига мурожаат ва сўровлар юбориш, ушбу органларнинг очик коллегиял йиғилишларида қатнашиш каби шаклларида етарлича кенг фойдаланмаяпти. Бундан ташқари, жамоатчилик муҳокамаси, жамоат эшитуви, жамоатчилик кузатуви, жамоатчилик экспертизаси ва жамоатчилик фикрини ўрганиш каби назорат шакллари ҳам жуда катта имкониятларга эга.

Тадқиқот ишининг тўртинчи боби «**Давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш муаммолари**» деб номланиб, унда инновацион ривожланиш босқичида сиёсий партия парламент тузилмаси институтини тубдан янгилаш ва модернизация қилиш, маҳаллий вакиллик органларидаги партия гуруҳлари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари тадқиқ этилган.

Тадқиқотда таъкидланишича, ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини рақамлаштириш, инновацион ғоялар асосида жадал ривожлантириш стратегияси давлат ҳокимиятининг юқори бўғини бўлмиш парламент қурилиши ва фаолиятига ҳам бевосита тааллуқлидир.

Сиёсий партия фракцияларининг қонун ижодкорлиги жараёнида парламентнинг иш режасини тузишда партия тузилмаларининг ролини ошириш бўйича ривожланган хорижий давлатлар (Германия, Корея) тажрибаси асосида фракцияларнинг позициялари билан ҳисоблашиш муҳимлиги қайд этилади.

Диссертант томонидан Е.Шульман, К.Джавакова ва А. Худайбердиевлар тадқиқот ишларидаги назарий фикрлари асосида парламентдаги сиёсий партиялар фракцияларининг қонун лойиҳалари ҳар томонлама ва тўлиқ кўриб чиқилишида электорат билан муҳокама қилиш масаласи таҳлил қилиниб, қонунчилик жараёни натижалари учун кенг жамоатчилик эътиборини жалб қилиш имкониятини бериши асослантирилади.

Ривожланган давлатларда сиёсий партияларнинг олий вакиллик органлари фаолиятида иштирокининг ҳуқуқий асосларини модернизация қилиш бўйича тажрибасини таҳлил қилган ҳолда сиёсий партиялар тузилмаларининг парламент доирасидаги баҳс-мунозаралари махсус телеканаллар орқали мунтазам равишда онлайн намойиш этиб бориш ва парламентда сиёсий партия фракцияларининг фуқаролик жамияти

институтлари билан самарали ҳамкорлигини таъминлаш тенденцияларини илгари суради.

Диссертантнинг эътироф этишича, партия фракцияларининг фаоллиги ҳам кўнгилдагидек эмас. Зотан, муаллиф ўтказган ижтимоий сўровда ҳам фракцияларнинг бу борадаги фаоллиги масаласи ўрганишлар диққат марказидаги асосий мавзу бўлди. Хусусан, сўровда респондентларга берилган «Сиз партия фракцияларининг Олий Мажлис қўйи палатасидаги фаолиятини (фаоллигини) қандай баҳолайсиз», – деган саволга 63,1 фоиз респондент – «ушбу фаолият талаб даражасида эмас» деб; 20,7 фоиз иштирокчи – «фаоллик унчалик етарли эмас», – деб; катнашчиларнинг атиги 11,8 фоизи – «ижобий баҳолайман», - деб жавоб берган. Иштирокчиларнинг 4,4 фоизи – «бу борада тегишли ахборотга эга эмасман», деб муносабат билдирган.

Шунингдек тадқиқотчи, фракциявий ижро интизоми масаласига алоҳида тўхталиб, тегишли таҳлиллар асосида фракцияда ижро интизомини кучайтириш ва уни назорат қилиш мақсадида аниқ механизмларни амалиётда қўллаш бўйича таклифлар ишлаб чиққан.

Диссертант маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларида сиёсий партиялар иштироки институтини К. Ахметова, С. Жакып, К. Антипьев, А. Слобожанина, О. Бабаджанов, Ф. Рахман, А. Сужоку каби тадқиқотчиларнинг ишларини тадқиқ этган ҳолда мазкур институт таърифини назорат ва жамоатчилик назоратини амалга оширишдаги иштироки ҳамда маҳаллий давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, бошқа ташкилотлар мансабдор шахсларидан тушунтириш сўраш, маълумотлар олиш ҳуқуқи билан бойитиш таклифини илгари суради.

Муаллиф томонидан давлат ҳокимиятининг маҳаллий вакиллик органларидаги партия тузилмалари (гуруҳлари)нинг фаолияти танқидий таҳлил қилиниб, маҳаллий халқ депутатлари кенгашларини рақамлаштириш мақсадида “E-kengash” электрон платформаси орқали Интернет тармоғида депутат сўровларини жамоавий мурожаатлар асосида шакллантириш, депутатлар ўз сайловчилар билан доимий мулоқотни амалга ошириш зарурати асослантирилган.

Қонунчилик билан маҳаллий кенгашлардаги партия гуруҳларига вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими лавозимига тасдиқланган шахсларнинг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентига асосланган хулосалар тақдим этиш ташаббуси ҳуқуқи институти самарадорлигига салбий таъсир кўрсатиб келаётган омилларни таҳлил қилиш асосида уни амалга оширишнинг аниқ ҳуқуқий механизмларини қонунчиликда мустаҳкамлаш ва ундан самарали фойдаланиш учун талаб этиладиган шарт-шароитларни яратиш асослантирилган.

Диссертантнинг фикрича, ахборот технологиялари жадал ривожланаётган ҳозирги кунда депутатларнинг, фракция аъзоларининг ўз сайловчилари билан тезкор боғланишига имкон берадиган электрон портал ва мобил иловаларни ишга тушириш ҳамда улар асосида мурожаатлар

умумлаштирилиб, тегишли орган ёки муассасаларга парламент ва депутатлик сўровларини йўллашни янада фаоллаштириш муҳим.

Муаллифнинг билдиришича, сиёсий партиялардан Қонунчилик палатаси ва маҳаллий кенгашларга кўрсатилган депутатликка номзодларнинг дахлсизлигини таъминлаш мақсадида, МСК ҳамда тегишли вилоят, туман, шаҳар Кенгашларининг розилигисиз жиноий жавобгарликка тортилиши, ҳибсга олиниши ёки уларга нисбатан суд тартибида бериладиган маъмурий жазо чоралари қўлланилиши мумкин эмаслиги тўғрисидаги қондани қонунчиликда мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ.

ХУЛОСА

Илмий-тадқиқот иши натижасида қуйидаги хулоса, назарий ва амалий таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилди:

I. Илмий-назарий хулосалар

1. Сиёсий партиянинг юридик нуқтаи назардан умумлаштирилган таърифи ишлаб чиқилди. Сиёсий партия – бу сиёсий манфаатлар муштараклиги асосида бирлашган, давлат ҳокимиятининг сайланадиган органларини шакллантириш ва улар фаолиятида иштирок этишни, шунингдек, давлат органлари фаолияти устидан назоратни таъминлашни асосий мақсади сифатида белгилаган фуқароларнинг бирлашмасидир.

2. Ўзбекистонда сиёсий партиялар сиёсий тизимнинг муҳим институти сифатида қуйидаги вазифаларни бажаради: ҳокимият учун кураш; давлат ишларини бошқаришда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасидаги ва маҳаллий кенгашларидаги вакиллиги орқали бевосита ёки билвосита иштирок этиш; аҳолининг сиёсий онгини ошириш, партия ишларига жамиятнинг турли қатламларини жалб қилиш; ҳокимиятнинг вакиллик органларига номзодлар сифатида сиёсий кадрларни тайёрлаш ва илгари суриш; сиёсий элитани шакллантириш; вакиллик органларида кўпчилик овозни олган сиёсий партия билан муштарак мақсадларда бирлашиш ёки унга мухолифат сифатида ҳаракатланиш ва ҳ.к.

3. Сиёсий партияларнинг фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш, шу жумладан, уларнинг конституциявий-ҳуқуқий мақомини белгилаш ҳозирда жадал амалга оширилаётган модернизациялаш жараёнларининг марказий мавзуси ҳисобланади. Сўнгги йилларда фуқаролар сиёсий фаоллигининг ўсиши, давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятини амалга оширишда сиёсий партиялар иштирокининг кенгайиши натижасида, уларнинг ҳуқуқий ижтимоийлашуви тенденцияси намоён бўлмоқда. Қонунчиликда сиёсий партиялар мавқеининг мустаҳкамланиши улар фаолиятини янги босқичга кўтариш баробарида партияларнинг сиёсий тизимдаги ўрни ва ролини янада оширади.

Таҳлиллар асосида қуйидаги муаллифлик таърифи шакллантирилди: «Сиёсий партиянинг конституциявий-ҳуқуқий мақоми – бу конституциявий - ҳуқуқий нормалар асосида сиёсий партиянинг ташкил этилиши, фаолият

олиб бориш тартиби ва принциплари, ҳуқуқлари, мажбуриятлари ҳамда жавобгарлиги масалаларининг тартибга солинишидир».

4. Республикамизда шаклланган сиёсий партиялар конституциявий-ҳуқуқий асосларининг ривожланиш динамикасини таҳлил этиб, уни қуйидаги босқичларга ажратиш мақсадга мувофиқ топилди:

- биринчи босқич 1991-1995 йилларни;
- иккинчи босқич 1996-2006 йилларни;
- учинчи босқич 2007-2016 йилларни;
- тўртинчи босқич 2017 йилдан то ҳозиргача бўлган даврни ўз ичига олади.

Тадқиқот доирасида кўппартиявийлик тизими, сиёсий партиялар шаклланиши ва уларнинг давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятидаги иштироқи ҳуқуқшунослик фанида илк бор функционал таҳлил объектига айлантирилди.

5. Ўзбекистонда кўппартиявийлик тизим шаклланишини функционал таҳлил қилиш ва унинг ривожланиш тенденцияларини аниқлаш соҳадаги муаммо ва камчиликлар сифатида сиёсий партиялар ҳуқуқий табиатига мос бўлмаган фаолият билан шуғулланиши, ўз электоратининг ахборот олиш ҳуқуқини таъминламаслик, сиёсий партиялар фаолиятида гендер тенглигини таъминлаш бўйича аниқ механизм йўқлиги, сиёсий партиялар ўз электоратига берган ваъдаларини бажариш бўйича самарали тизим йўлга қўйилмаганлиги, миллий ва хорижий сиёсий институтлар, шу жумладан, сиёсий партиялар билан ҳамкорлик муносабатларини тўғри йўлга қўймаганлиги ва бошқа бир қатор омиллар салбий таъсир кўрсатмоқда.

6. Тадқиқотчи фикрича, сиёсий партияларнинг вакиллик органлари фаолиятидаги асосий функцияларини қуйидагича таснифлаш мумкин:

- вакиллик органларининг шаклланишида бевосита иштирок этиш;
- вакиллик органларининг ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятида иштирок этиш;
- вакиллик органларининг назорат фаолиятида иштирок этиш;
- вакиллик органлари мансабдор шахсларининг сайланишида иштирок этиш.
- ижро ҳокимияти мансабдор шахсларининг тайинланишида иштирок этиш.

7. Сиёсий партияларнинг ҳуқуқий ҳолати ва фаолиятини таҳлил қилишда, уларнинг ижтимоий-сиёсий ролини, дастурий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш бўйича фаолият йўналишини очиқ берувчи **электорал функцияни** муҳим функция сифатида тавсифлаш имконини беради. Партиянинг электорал функцияси унинг сайлов муносабатлари соҳасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишга қаратилган қонун билан тартибга солинадиган фаолиятини муайян сайлов тартиб-таомиллари, ҳаракатлари, воситалари ва шакллари орқали ифодалайди. Сиёсий партияларнинг мазкур функцияси сайловлар жараёнида партиянинг мақсадлари ва вазифаларини белгилашга, шунингдек, электоратнинг эҳтиёж ва манфаатларини аниқлашга, акс эттиришга қаратилган чора-тадбирлар,

воситалар ва ҳаракатлар мажмуи бўлган электорал сиёсат орқали амалга оширилади. У махсус ҳуқуқий усуллар ва шакллар орқали рўёбга чиқарилади, оммавий-сиёсий хусусиятга эга, давлат томонидан қафолатланади ва қонун талабларига қатъий риоя қилинган ҳолда олиб борилади.

8. Янги ташкил этилган ёки етарли сиёсий қўллаб-қуватлашга эга бўлмаган, дастурлари ўзаро яқин бўлган сиёсий партияларга вакиллик органларида етарли ўринни эгаллай олиш имконини таъминлаш мақсадида миллий сайлов қонунчилигимизга вакиллик органларига номзод кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар қаторига янги институт **“сайлов блоклари”ни қўшиш** ҳамда унинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш таклиф этилади.

Муаллифлик таърифига кўра, “Сайлов блоки – сайлов кампанияси расмий эълон қилингандан кейин икки ёки ундан ортиқ сиёсий партияларнинг бўлажак сайловларда умумий сайловолди дастури асосида биргаликда иштирок этиши мақсадида ихтиёрийлик асосида бирлашган ва тегишли тартибда Марказий сайлов комиссияси томонидан рўйхатга олинган бирлашма”.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар

1. Сиёсий партиялар фаолиятини тартибга солувчи барча норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш ва “Сиёсий партиялар” тўғрисидаги тўғридан-тўғри амал қилувчи Конституциявий қонун қабул қилиниши сиёсий партияларнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаб, сиёсий партияларнинг давлат органлари билан муносабатларини либераллашувига хизмат қилади.

2. Сиёсий партиялар депутатликка номзодларни кўрсатишда партияларнинг сайловолди дастурлари ва платформаларини оммага эълон қилиши муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, Сайлов кодекси ушбу ҳужжатларни қабул қилиш ҳамда нашр этиш тартиби ва муддатларини белгиламайди; бу мажбурият эмас, балки имконият эканлиги кўрсатиб ўтилган. Хорижий тажрибани ҳисобга олган ҳолда, Сайлов кодексида партияларнинг сайловолди дастури (платформаси)нинг мажбурий нашр этилишини белгилаш, шунингдек, уларни нашр этишнинг аниқ муддатлари ва тартибини мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ.

3. Сайлов кодексининг 93-моддаси “Бўшаб қолган ўринларга маҳаллий Кенгашлар депутатлари сайловини ўтказиш” деб номланган бўлиб, унда сайлов жараёнининг айрим босқичларини тартибга солувчи масалаларга жавоб очик қолдирилган. Масалан, маҳаллий кенгашларга бўшаб қолган ўринларга сайлов ўтказилганда номзодлар қачон рўйхатга олиниши масаласига жавоб йўқ. Амалиётда эса бу турли қийинчиликларни келтириб чиқаради. Биз Сайлов кодекси 93-моддаси иккинчи қисмига, “Депутатликка номзодларни рўйхатга олиш сайловга ўн беш кун қолганида тугалланади.” мазмунидаги нормани киритиш таклиф қилинади.

4. Сайлов кодексининг 34-моддасида белгиланган “Сиёсий партияларнинг ваколатли вакил” институти амалиётда турли тушунмовчиликларни келтириб чиқармоқда. Амалдаги тартибга кўра, ваколатли вакил икки тоифага бўлинади:

а) Марказий сайлов комиссиясининг мажлисларида, ҳужжатларни топширишда, имзо варақалари тўғри тўлдирилганлигини текширишда иштирок этувчи ваколатли вакил;

б) Номзодлар кўрсатган сиёсий партиянинг ҳудудий органлари сайлов участкасида овозларни санаб чиқишда иштирок этувчи ваколатли вакил.

Агар мазкур институтнинг икки хил шаклини бажарадиган вазифаси, ваколатлари ва тайинлаш тартибига эътибор берсак, уларнинг ҳуқуқий табиати бир хил ном билан аташ мақсадга мувофиқ эмаслигини англаш мумкин. Амалиётда ҳам сайлов жараёнида мазкур ҳолат турли тушунмовчиликларни келтириб чиқармоқда. Шу сабабли, ушбу институтлар ўртасида тушунмовчиликнинг олдини олиш мақсадида биринчи (а) ҳолатда “Сиёсий партиянинг ваколатли вакили” ибораси ўрнига, “Сиёсий партиянинг вакили” иборасини ишлатиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

5. Қонунчиликка кўра, фракция аъзоларининг тўққиз нафардан камайиб кетиши фракцияни тугатиш учун асос бўлади. Бир қатор объектив ва субъектив сабабларга кўра, фракция аъзоси бўлган депутатлар сони камайиши сиёсий партиянинг парламентдаги мақомига таъсир этиши мақсадга мувофиқ эмас, деб ҳисоблаймиз. Сиёсий партия фракция тузиш учун зарур бўлган меъёрни сайлов натижаларига кўра бажарган бўлиб, фракция таркибига кирувчи депутатларнинг сони камайиб кетганда сиёсий партия фракциясини тугатиш амалиёти парламентдаги кўпфирлилик принципини таъминлашга жиддий тўсиқ бўлиши мумкин.

6. Фракциявий кучли интизом ва “фракцияга содиқлик” принципини таъминлаш мақсадида фракция аъзосининг унинг таркибидан чиқиши, депутатнинг ваколатини муддатидан илгари тугатиш учун асос бўлувчи қонидани қонунчиликка киритиш таклиф этилади.

7. Сиёсий партиялар фракциялари фаолиятининг самарадорлигини оширишга партия фракциялари томонидан фракция аъзоларининг (жойлардаги партия гуруҳларининг) ҳуқуқ ва мажбуриятлари, фракция раҳбарий органларини тузиш, фракция иш тартиби каби масалалар ҳуқуқий тартибга солинмаган. Бу борада низом ёки регламентларнинг ишлаб чиқилмаганлиги ва аниқ тартиб-таомилларнинг йўқлиги фракциялар фаолиятини тизимли равишда ташкил этишга тўсиқ бўлмоқда.

Сиёсий партиялар фракциялари иши самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни назарда тутувчи тартибни жорий этиш таклиф этилади:

– фракция аъзоларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, фракция раҳбарий органларини тузиш, фракция иш тартиби каби масалаларни белгиловчи фракцияларнинг Намунавий регламентини Қонунчилик палатаси Кенгаши томонидан тасдиқлаб, ҳар бир сиёсий партия фракцияси томонидан қабул қилиш учун тавсия этиш;

– фракция регламентда фракция раҳбарини сайлаш ва лавозимдан озод этиш, унинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ белгилаш, ва мақоми бўйича Спикер ўринбосарларига тенглаштириш;

– ўзини парламентдаги муҳолифат деб эълон қилган фракцияга (фракцияларга) қўшимча равишда парламент текширувини ўтказишни талаб қилиш, ўз вакилларининг мутаносиблик принципи асосида барча кўмиталарга сайланиши ва Қонунчилик палатасининг Бюджет ва иқтисодий ислохотлар кўмитаси раиси лавозимига сайланиши бўйича кафолатли ҳуқуқлар бериш.

8. Сиёсий партиялар томонидан улар томонидан номзоди кўрсатилган депутатлар фаолиятини баҳолашнинг механизмлари ишлаб чиқиши мақсадга мувофиқ. Депутатлар фаолиятини баҳолашнинг мақсадли кўрсаткичлари сифатида асосий урғу қонун ижодкорлиги, ташаббускорлик ва вакиллик назорати соҳасидаги фаоллик даражаси асосий мезон сифатида олиниши лозим.

9. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Регламенти тўғрисидаги қонунда палата депутатини дахлсизлик ҳуқуқидан маҳрум этиш масаласи мустаҳкамланган. Нима учундир, бу борада фракцияларнинг роли ва иштироки эътибордан четда қолган. Ваҳоланки, ҳар бир депутат қайсидир партия (фракция) нинг аъзоси. Башарти, уни дахлсизлик ҳуқуқидан маҳрум этиш масаласи юзага келар экан, бунда партия фракциясининг алоҳида фикри олинмаслиги мантиққа зид ҳисобланади. Бу масалада фракция хулосасини олиш мажбурий шарт сифатида белгиланиши лозим. Бу ҳақидаги қоида “Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Регламенти тўғрисида”ги Қонуннинг 30-моддасида акс эттирилиши муҳим саналади.

10. Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларининг депутатлари, шунингдек, партия гуруҳлари аъзолари зиммасидаги улкан масъулиятни ҳис этиб, тўлақонли ва самарали ишлашни таъминлаш мақсадида уларни бюджет ҳисобидан молиялаштириладиган доимий асосда фаолият юритишни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этиши мумкин. Шундан келиб чиққан ҳолда маҳаллий Кенгашлар депутатларининг бир қисмини доимий равишда ишлашни йўлга қўйиш ва улар бюджетдан маош олиши тўғрисидаги қоидани қонунга киритиш лозим. Бунда ҳар бир партия гуруҳи вакилининг камида бир нафардан аъзоси кафолатланган ҳуқуққа эга бўлиши назарда тутилиши лозим.

11. Сиёсий партияларнинг парламент доирасидаги фаолиятида, шунингдек маҳаллий ҳокимият вакиллик органларидаги партия гуруҳлари фаолиятида шаффофлик, ошкоралик ва очиқликни таъминлаш жиддий эътиборга молик масаладир. Бу борада қуйидаги ҳуқуқий механизмларни ҳаётга жорий этиш ўринли деб ҳисоблаймиз:

- очиқлик ва ошкораликни таъминлаш мақсадида, сиёсий партияларнинг фаолиятига оид йиллик ҳисоботни барча танишиб чиқиши учун ўз расмий сайтларида жойлаштиришига оид мажбурий талабни жорий этиш;

- шунингдек, қонунчиликка, очиклик ва ошкораликни таъминлаш мақсадида Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларининг йиллик ҳисоботини сиёсий партиялар расмий сайтларида жойлаштиришга оид мажбурий нормаларни киритиш.

12. Сиёсий партиялардан Қонунчилик палатаси ва маҳаллий кенгашларга кўрсатилган депутатликка номзодларнинг дахлсизлигини таъминлаш мақсадида, Марказий сайлов комиссияси ҳамда тегишли вилоят, туман, шаҳар Кенгашларининг розилигисиз улар жиноий жавобгарликка тортилиши, ҳибсга олиниши ёки уларга нисбатан суд тартибида бериладиган маъмурий жазо чоралари қўлланилиши мумкин эмаслиги тўғрисидаги қонунчиликда мустаҳкамлаш лозим.

13. “Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Қонунда “ҳар бир депутат сўровига жавоб даставвал сўров юборган депутат аъзо бўлган тегишли партия гуруҳи мажлисида эшитилиши, партия гуруҳи жавобдан қониқмаган тақдирда Кенгаш сессиясида кўриб чиқилиши зарурлигига” оид нормани белгилаш мақсадга мувофиқ.

14. Амалдаги қонунчиликка кўра, маҳаллий вакиллик органларининг депутатлари асосий иш жойидан ажралмаган ҳолда фаолият юритади. Сиёсий партиялар тўғрисидаги қонуннинг 14³-моддасини “Маҳаллий Кенгаш депутатининг ёрдамчиси” деб номлаш ҳамда Халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар кенгаши депутатларига жамоатчилик асосида ўз ёрдамчиларига эга бўлиш ҳуқуқини бериш лозим. Ушбу жамоатчилик асосида фаолият юритувчи ёрдамчилар депутатнинг оғирини енгил қилиб, сайловчилар ва депутатлар ўртасида муносабатнинг яқинлашувига кўмакчи вазифасини бажаради.

III. Сиёсий партияларнинг вакиллик органлари фаолиятида иштирокини такомиллаштиришга қаратилган амалий таклифлар

1. Рақамли технологиялар имкониятларидан фойдаланган ҳолда “рақамли сайлов комиссияси” иборасини ва унинг ҳуқуқий асосларини шакллантириш мақсадга мувофиқ. Мазкур янги тартибнинг жорий этилиши сиёсий партияларнинг тегишли тартибда рўйхатдан ўтиши, сайлов комиссиялари фаолиятида кузатувчилар, ваколатли вакиллар ва ОАВ вакилларини рўйхатга олиш ва мандат бериш жараёнини осонлаштиради.

2. Сайлов комиссиялари ва сиёсий партиялар ўртасидаги муносабатлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, сиёсий партияларнинг жамоатчилик назорати муҳим ўрин тутди. Фикримизча, сиёсий партияларнинг сиёсий тизимнинг энг муҳим акторларидан бири сифатида маслаҳат овози билан иштирок этиш ваколатини бериш сайлов комиссиялари фаолиятини янада очиклаштиришга хизмат қилади. Амалдаги қонунчиликка сайловларда иштирок этаётган сиёсий партияларга сайлов комиссиялари фаолиятида маслаҳат овози билан иштирок этиш ҳуқуқини бериш таклиф этилади.

3. Олий Мажлис Қонунчилик палатасида фаолият юритаётган “фракция ижрочи қотиби” лавозимини тугатиб, “Фракция мувофиқлаштирувчиси” лавозимни жорий қилиш таклиф этилади. Ушбу лавозимга фракция аъзолари

орасидан катта тажрибага эга бўлган, Қонунчилик палатаси депутати сайланиши назарда тутилиши мақсадга мувофиқ.

4. Фракциялар фаолиятини илмий асосланганлигини таъминлаш мақсадида улар ҳузурида етарли билим ва кўникма ва тажрибага эга бўлган мутахассислардан иборат Жамоатчилик кенгашларини ташкил этиш таклиф этилади. Жамоатчилик кенгаши фракциянинг прогнозлаштириш функциясини амалга оширишга кўмаклашади. Кенгаш томонидан қонун лойиҳасига илмий асосланган хулоса бериш орқали сиёсий партиянинг яқин ва узоқ истиқболдаги позицияси партия электорати апробациясидан ўтказишга эришилади.

5. Сиёсий партия фракциялари фаолиятини янги сифат босқичига чиқариш мақсадида, “e-fraction” электрон платформасини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Мазкур платформа фракцияларнинг парламентдаги норма ижодкорлиги, парламент назорати функцияларни амалга ошириш бўйича электорат – сиёсий партия – фракция ҳамкорлигини таъминлашга хизмат қилади. Платформа орқали электорат фракцияга видео ва аудио мурожаат қилиш имконияти яратилади. Фракция ҳузуридаги ташкил этилиши кутилаётган эксперт кенгаши фаолияти ҳам мазкур платформага интеграция қилинади.

6. Конституцияни муҳофаза қилишда фракциялар ролини ошириш мақсадида, сиёсий партияларнинг парламентдаги фракцияларига Конституциявий судга масала киритиш ҳуқуқини бериш таклиф этилади.

7. Сиёсий партиянинг кенгашлардаги фаолияти самарадорлигини ошириш мақсадида маҳаллий халқ депутатлари кенгашлари фаолиятини рақамлаштириш орқали “E-kengash” электрон платформаси ташкил этиш таклиф этилади. Ушбу платформа орқали депутатлар томонидан амалга ошириладиган назорат шакллари ва улар ҳақидаги маълумотларни Интернет тармоғида жойлаштириш имконияти яратилади. Шунингдек, платформа орқали депутатлар ўз сайловчилар билан доимий мулоқотда бўлишлари учун мобил иловани ҳам порталга интеграция қилиш мақсадга мувофиқ.

**SCIENTIFIC COUNCIL No DSc.07/30.12. 2019.Yu.22.02
FOR AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
AT THE TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

BEKOV IKHTIYOR RUSTAMOVICH

**IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS FOR THE
PARTICIPATION OF POLITICAL PARTIES IN THE ACTIVITIES OF
STATE REPRESENTATIVE BODIES**

**12.00.02. – Constitutional law. Administrative law.
Finance and customs law**

**Doctoral (DSc) dissertation abstract
on legal sciences**

Tashkent -2021

The theme of the doctoral dissertation (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2020.4.DSc/Yu138

The dissertation has been prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of the Scientific council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and of “ZiyoNet” Information and educational portal (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:	Axmedov Davron Kuvondikovich Doctor of Science in Law (DSc), Professor
Official opponents:	Akilov Alimjan Rakhimovich Doctor of Science in Law (DSc), Professor Khusanov Ozod Tillabayevich Doctor of Science in Law (DSc), Professor Ismailova Gulnoza Sayidganixodjayevna Doctor of Science in Law (DSc), Associate professor
Leading organization:	University of Public Security of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will take place on September 25, 2021 at 10:00 am at the meeting of the Scientific Council DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgokh Street 35. Phone.: (99871) 233-66-36; Fax:(99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The doctoral dissertation can be reviewed at the Information resource center of Tashkent State University of Law (registered under № 978). (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgoh Street 35. Phone.: (99871)233-66-36; e-mail: info@tsul.uz).

The abstract of dissertation was submitted on September 11, 2021.

(Registry protocol №8. September 11, 2021).

R.R.Khakimov
Chairman of the Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

Sh.U.Yakubov
Int., scientific secretary of the Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

M.A.Axmedshaeva
Chairman of Scientific seminar under the Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

INTRODUCTION (abstract of DSc thesis)

The actuality and relevance of the dissertation theme. There is a tendency in the world for political parties to take an active part in the formation of state power structures and the exercise of power. As an important socio-political institution, they have representative positions (mandates) in government and represent the interests of certain social groups of the population. In democracies, it is a natural process for political parties to participate in public administration through elections and the participation of representative bodies. It will integrate party programs into the content of legal documents of representative bodies and ensure the implementation of effective representative democracy. Therefore, the scientific study of the problems of participation of political parties in the formation and functioning of representative bodies of state power is of great importance.

Determining the role and place of political parties in the elections to public authorities, increasing the effectiveness of methods, tools and mechanisms to influence the activities of these bodies, ensuring cooperation between public authorities and political parties, the independence of political parties. Special attention is paid to scientific research in the field of implementation and legal mechanisms of their provision, clear definition of the powers of parliament and political parties, substantiation of the model of their relations, definition of parameters of relations between the government and the opposition.

In our country, systematic measures are being taken to activate political parties in the process of socio-political reforms and modernization and increase their influence on the activities of public authorities, to create effective mechanisms for strengthening public control over the work of government agencies. "Development of the political system, strengthening the role of political parties in state and society, creating a healthy competitive environment between them, deepening democratic reforms aimed at improving state and society building and further strengthening the role of parliament and political parties in modernizing the country¹" as a priority.

Therefore, it is important to study the participation of political parties in the activities of state representative bodies in public policy and to improve the organizational and legal framework for the implementation of the above mentioned functions of parties.

This dissertation to some extent contributes to the implementation of the tasks set by laws, the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Constitutional Laws "On Renewal and Further Democratization of Public Administration and Strengthening the Role of Political Parties in Modernizing the Country", "On the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan", "On Political Parties", "On Local Government" , the Electoral Code of the Republic of Uzbekistan, the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated

¹ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF-4947 "On Strategy of Actions for further development of the Republic of Uzbekistan" // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.

February 7, 2017 No PD-4947 "On Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan" and other regulations.

The dependence of the research on the priority areas of development of science and technologies in the country. This research was prepared within the framework of the I. "Formation of a system of innovative ideas and ways of their implementation in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state".

Review of foreign research on the topic of the dissertation¹. Research on the formation of public authorities and the participation of political parties in their activities is carried out in the world's leading research centers and universities, including Stanford Law School, Boston College, UCLA School of Law, New York University, Chicago University, Harvard University, Washington University School of Law (USA), Newcastle University, Library of House of Commons, Oxford University, Cambridge University, Queen Mary University (UK), Frankfurt University, Munich University (Germany), Pantheon Sarbonne (France), The University of Toronto (Canada), Jagiellonian University (Poland), Naruto University of Education Graduate School, The University of Nagoya (Japan), Moscow State University, Moscow State Institute of International Relations, Moscow State Law University (Russia).

World research on the elements of the political system, the relationship between government and parties has yielded a number of scientific results, including: the development trends of the system of cooperation between government and political parties (Harvard Law School); based on legal mechanisms for the independent exercise and enforcement of the powers of political parties (Stanford Law School); functional and formal aspects of the activities of state power and political parties, as well as the limits of their powers, important elements of the legal mechanism are identified (Washington University School of Law); based on the political mechanisms of state power and the activities of political parties (The University of Toronto); limiting and maintaining the powers of parliament and political parties, based on a model of their relationship (House of Commons Library); the parameters of the relationship between the government and the opposition were developed (Université Toulouse); Based on the analysis of the relationship between public authorities and parties, directions for improving this legal relationship have been developed (Jagiellonian University); based on the role of parliamentary oversight in ensuring the effectiveness of the political system and the activities of political parties and ways to increase its effectiveness (University of Queensland).

Research is being conducted in a number of priority areas to ensure an integrated dialogue between government and political parties around the world: to

¹ Review of foreign research on the topic of the dissertation: www.law.stanford.edu, www.bc.edu, <https://law.ucla.edu>, <https://www.nyu.edu>, <https://www.uchicago.edu>, <https://www.harvard.edu>, www.law.wustl.edu, <https://www.ncl.ac.uk>, <https://commonslibrary.parliament.uk>, <https://www.ox.ac.uk>, <https://www.cam.ac.uk>, <https://www.qmul.ac.uk>, <https://www.uni-frankfurt.de>, <https://www.lmu.de>, www.pantheonsorbonne.fr, <https://utoronto.ca>, <https://www.griffith.edu.au>, <https://en.uj.edu.pl>, <https://www.msu.ru>, <https://mgimo.ru>, <https://msal.ru>.

determine the constitutional, organizational and legal framework and mechanisms for implementing the principle of cooperation with government and political parties, including the opposition; strengthening parliamentary control over the implementation of decisions; defining the scope and boundaries of the powers of political parties in the process of formation of public political power.

The extent of the study of the research problem. Theoretical and legal research on the problems of participation of political parties in the formation of representative bodies of state power and the influence of parties on their activities has been conducted in the field of law in Uzbekistan, and this work continues. Research on the participation of political parties in the formation of public authorities can be divided into the following areas.

The first direction: Theoretical and legal concept of a political party, organizational and legal basis of its activity and its role in the life of the state and society in the scientific works of A.A. Azizkhodjaev, M.A. Akhmedshaeva, O.T. Khusanov, M. Boydadaev, B.I. .Ismoilov, Sh.O.Mamadaliyev, M.M.Mirakulov, O.X.Muhamedov, X.T.Odilqoriev, F.H.Rahimov, X.I.Ruzmetov, I.T.Tulteev, A.T.Tulaganov, M.Kirgizbaev, E.Kh.Khalilov and KV Agranovsky, A.R.Bayramov, C.M.Baramidze V.I.Danilenko, B.A.Isaev M.Dyuverje, A.V.Ivanchenko, K.Louson, Dj.Sartori and other foreign researchers.

The second direction: The legal basis for the participation of political parties in the elections of representative bodies and the mechanisms associated with its implementation is mentioned in the scientific researches of D.K. Akhmedov, A.S.Tursunov, E.D.Kutibaeva, O.K.Turgunov, H.O.Abdurahmanov, F.A.Nasriddinov A.K.Yangibaev.

The third direction: Legal bases of participation of political parties in activity of representative bodies of the state power is mentioned in the scientific researches of N.P.Azizov, R.R.Khakimov, S.M.Adilkhodjaeva, O.Z.Muhammadjanov, G.R.Malikova, Sh.U.Yakubov, A.D.Babadjanov, S.N.Berdikulov and A.I.Mahmudov.

Although the mentioned research partially analyzes the activities of the representative bodies of state power, the organizational and legal issues of the formation of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis and local councils and the participation of political parties in organizing their activities need a comprehensive study.

Relation of the dissertation's theme to the scientific-research work of higher education institution where it was implemented. The research was carried out within the framework of the fundamental project of the research plan of the Tashkent State University of Law "The main directions of further liberalization of public administration in the context of deepening democratic reforms" (2017-2021).

The aim of the research consists of a comprehensive scientific and theoretical analysis of the organizational and legal framework for the participation of political parties in the activities of representative bodies of state power in Uzbekistan and the promotion of scientific and practical recommendations and proposals to improve the mechanism of legal regulation of these relations.

Research objectives:

Analysis of the concept, essence and legal nature of political parties and their constitutional and legal status, taking into account foreign experience;

Analysis of the stages of development of political parties in Uzbekistan and the legislative system that determines their legal status;

Study the legal mechanisms for the participation of political parties in the elections to the Legislative Chamber of the Oliy Majlis and local representative bodies;

Study of trends in the development of the legal framework for the participation of political parties in the activities of representative bodies;

Study the forms and methods of participation of factions of political parties in the legislative and analytical activities of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis;

Substantiate the content and procedure for the work of political party structures operating in the representative bodies of state power;

Development of proposals and recommendations to fill the gaps in the legislation governing the participation of political parties in the organization of the representative bodies based on the study of law enforcement practice.

The object of research is the system of organizational-legal relations in the field of participation of political parties in the exercise of state power and the activities of representative bodies in our country.

The subject of the research is the ideas, concepts, doctrines and views that characterize the formation of political parties as representative bodies of state power and their activities as participants, as well as normative legal acts and other sources.

Research methods. The research used such methods of scientific knowledge as systematic and functional analysis, historical, logical, comparative-legal analysis, statistical, sociological surveys, inductive and deductive analysis.

Scientific novelty of the research is following:

substantiation of the possibility of formation of party groups in the Jokorgu Kenges of the Republic of Karakalpakstan, Councils of People's Deputies in case of unification of at least three deputies elected to local representative bodies from the relevant political party;

party groups have the right to submit to the Jokorgu Kenges of the Republic of Karakalpakstan, the governor of the region or the city of Tashkent on the unsatisfactory performance of the district (city) khokim, as well as officials of the relevant local executive authorities;

the need for a political party to establish a public representative institution of the deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan from among the employees of the territorial branch of the party in the relevant constituency;

based on the right of an authorized representative appointed by a political party to participate in the meetings of the election commission, to submit documents to them, to check the correctness of the signature sheets;

on the grounds that in the process of collecting signatures by political parties, voters have the right to sign in support of one or more political parties or candidates for President of the Republic of Uzbekistan;

based on the fact that a political party has the right to cancel its decision to nominate a person fifteen days before the election.

Practical results of the research include the following:

The peculiarities of the participation of political parties in the organization of the representative bodies of state power, the concept of "political party", "constitutional and legal status of political parties", "electoral function of political parties", as well as their role and functions in society;

The place and role of political parties in the political system of our society from the point of view of legal science;

The constitutional and legal status of political parties was analyzed, and the author's description and definition of this scientific category was formed;

The legal basis for the establishment and development of a multiparty system in Uzbekistan, the dynamics of their improvement were systematically analyzed and their stages of development were substantiated;

The need to expand the rights (powers) of factions of political parties and local party groups to hear and discuss the reports of officials in the system of executive power has been scientifically proven;

To improve the effectiveness of the participation of political parties in the activities of state bodies, proposals were developed to improve the legislation on parties;

Based on the analysis of foreign experience, a number of proposals and recommendations on the implementation of the norms of the legislation of advanced democracies and international standards in our national legislation were substantiated;

proposals aimed at improving the legal mechanisms for cooperation between political parties and representative bodies of state power were substantiated;

Representatives of the representative bodies have developed proposals aimed at improving the role of political parties in the exercise of state power, as well as the electoral function, to eliminate problems in the practice of law enforcement;

The Constitutional Law "On modernization and further democratization of public administration and strengthening the role of political parties in the modernization of the country", the Law "On Political Parties", the Electoral Code and other legislative acts have developed legal mechanisms to ensure the status and activities of political parties.

Reliability of research results. The literature and legislation used in the dissertation are taken from official sources and referred to in accordance with the established requirements. Theoretical conclusions on the results of research, proposals and recommendations for improving the existing legislation, generalization, research and legal categories of scientific and theoretical views on state and legal sciences, as well as legislation governing the cooperation of state and political parties, foreign legislation and a comparative analysis of the experience was also advanced based on the results of a sociological survey. At the

same time, the fact that the preliminary results of the dissertation work were introduced in practice and approved in the prescribed manner by the competent authorities demonstrates the reliability of the research conclusions.

Scientific and practical significance of research results.

The scientific significance of the work is that the scientific findings of the study is to improve the participation of political parties in the activities of representative bodies of state power, their constitutional and legal status, the development of new scientific concepts and definitions to ensure the active participation of political parties in the electoral process allows to define the task and functions. The scientific conclusions of the dissertation contribute to the scientific and theoretical enrichment of such disciplines such as "Constitutional Law", "Parliamentary Law", "Comparative Constitutional Law", "Electoral Law", "Scientific and practical problems of constitutional law".

The practical significance of the results of the dissertation is that their implementation will improve the legislation to ensure the activities of political parties in the representative bodies, the development of mechanisms for the implementation of a number of laws adopted in recent years in the field of democratization of state power and governance serves to expand knowledge about the role of cooperation and increase the legal awareness and culture of citizens.

Implementation of the research results.

Based on the scientific results obtained on the formation of representative bodies of state power and the improvement of legal mechanisms for the participation of political parties in their activities:

The proposal on the possibility of forming party groups in the Jogorku Kenesh of the Republic of Karakalpakstan, in case of consolidation of at least three deputies from the relevant political party elected to the Jogorku Kenesh of the Republic of Karakalpakstan or to the regional, Tashkent city, as well as district and city Kengashes of People's Deputies was taken into account in the development of the fourth part of Article 14 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Political Parties" (reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens' Self-Government of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 05 / 1-09-33 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to simplify the procedure for forming party groups;

The proposal that party groups have the right to submit to the Jogorku Kenesh of the Republic of Karakalpakstan, the governor of the region or the city of Tashkent on the unsatisfactory performance of the district (city) khokim, as well as officials of relevant local executive authorities was taken into account in the development of the eighth paragraph of the first part of Article 14¹ of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Political Parties" (reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens' Self-Government of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 05 / 1-09-33 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to expand the rights of party groups;

The proposal of a political party to establish a representative institute of the deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan working on a voluntary basis among the employees of the territorial branch of the party in the relevant constituency was taken into account in the development of the Article 14² of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Political Parties" (reference of the Committee on Democratic Institutions, Non-Governmental Organizations and Citizens' Self-Government Bodies No. 05 / 1-09-33 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to increase the status of a deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis and its efficiency;

The proposal that an authorized representative appointed by a political party has the right to participate in the meetings of the election commission, to submit documents to them, to check the correctness of the signature sheets was taken into account in the development of Article 34 of the Electoral Code of the Republic of Uzbekistan. (reference of the Committee on Judicial Issues No. 06 / 1-05 / 240 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to extend the rights of the authorized representative appointed by the political party;

The proposal that voters have the right to sign in support of one or more political parties or candidates for the President of the Republic of Uzbekistan in the process of collecting signatures by political parties was taken into account in the development of the third part of Article 38 of the Electoral Code (reference of the Committee on Combating and Judicial Issues No. 06 / 1-05 / 240 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to expand the right of citizens to support several political parties or candidates for President of the Republic of Uzbekistan in the process of paying signatures;

The proposal that a political party has the right to annul its decision to nominate a person as a candidate fifteen days before the election was taken into account in the development of the first part of Article 42 of the Electoral Code of the Republic of Uzbekistan (Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan) reference of the Committee on Struggle and Judicial Issues No. 06 / 1-05 / 240 of January 20, 2021). Consideration of this proposal served to improve the efficiency of the participants of the election process and the process of preparation for the elections.

Approbation of the results of the research. The results of this research were discussed at three international and two national scientific-practical conferences and roundtables, and were published and tested in five scientific collections.

Publication of the research results. A total of 25 scientific papers on the topic of the dissertation, including one monograph and 16 articles (14 of which are in journals registered by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan).

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, four chapters with thirteen paragraphs, a conclusion, a list of references and appendices. The volume of the work is 250 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introductory part of the dissertation substantiates the relevance and necessity of the research topic, the purpose, tasks, object and subject of the research, as well as the relevance of the priority to the development of science and technology, the degree of study of the problem, the relevance of the topic to the research plan, methods, scientific novelty and practical results, reliability of research results, scientific and practical significance. It also provides information on the implementation of research results in practice, approbation, structure and scope of published works and dissertations.

The dissertation is entitled "Development of the constitutional and legal framework for the activities of political parties." The first chapter provides a scientific analysis of the processes of reforming and modernization of the national legal system in our country at the stage of innovative development, their main directions and content, conceptual approaches put forward by domestic and foreign scholars.

According to the researcher, political parties are one of the main actors in the political system. Multipartyism, on the other hand, serves to ensure diversity of opinion in the formation of the political system.

The issue of the political system and the participation of parties in it is studied by Cross, V., Akland, R., Gibson, R., Rendell, V., V. Zimin, also analyzing the views of scholars such as S. Nikonenko and K. Gaysina on the inclusion of political parties in the political system or their elements as an element of civil society, he argues that political parties should be defined as institutions with a dualistic nature, both political and civic. The rule that "any political party can be a public association, but no public association can be a political party", which is the author's authorial idea, once again confirms the above ideas.

Recognizing the need for a detailed analysis of political parties, the researcher noted that this element of the political system is an interdependent phenomenon of "politics - law - democracy" and reflects the state system.

The constitutional and legal status of political parties is analyzed and the following author's definition is formed: "The constitutional and legal status of a political party is the organization of a political party on the basis of constitutional and legal norms, the order and principles of its operation, rights, obligations and responsibilities."

Analyzing the scientific research of E. Sitnikov, A. Gutorova and Dj. Sartori on the functions of political parties, the dissertation proposes to classify these functions as follows: - to determine the goals and objectives of state power and social development programs; - mobilization of opportunities to achieve the set goals; - to achieve the unification of its supporters (electorate) through the promotion of common goals and values, the use of state power and other factors; - increase the effectiveness of political relations; - inculcating advanced political values in the minds of its members; - creation and introduction of mechanisms to ensure political socialization and activism of party members; - exercising public control over the implementation of laws, political decisions, the activities of government agencies; - perform the necessary information and communication function.

Analyzing the scientific work of scholars such as Ya.Konovalchikov, L.Bogatyreva, A.Gutorova, A.Gauja, on the main functions of the activities of political parties in the representative bodies researcher suggests the following classification of the main functions of political parties in relation to the activities of representative bodies: 1. Direct participation in the formation of representative bodies; 2. Participation in the law-making activities of representative bodies; 3. Participate in the control activities of representative bodies; 4. Participate in the appointment of officials of representative bodies; 5. Participate in the appointment of officials of the executive power.

According to the dissertation, it is expedient to analyze the dynamics of development of the constitutional and legal framework of political parties formed in the Republic and divide it into the following stages: - The first stage is 1991-1996; - The second stage from 1996 to 2007; - The third stage 2007-2016; - The fourth stage is the period from 2016 to the present.

The dissertation analyzes the positive and negative trends in the formation and development of multiparty system in the country, positive trends, such as the introduction of new modern democratic ideas into the public consciousness due to the establishment of a multiparty system in the country, political parties engaged in activities incompatible with their legal nature, lack of access to information for their electorate, lack of a clear mechanism for gender equality in political parties, such as the lack of an effective system for fulfilling its promises to its electorate.

The second chapter of the dissertation is entitled "**Organizational and legal mechanism of the electoral function of a political party**", in which the goals, objectives and forms of implementation of the electoral function of political parties, their participation in the representative bodies of state power, their participation in the formation of the Legislative Chamber are analyzed.

In this chapter, the dissertation argues that in recent years there has been a tendency to improve the organizational and legal framework for ensuring the activity of political parties and their structures in the activities of representative bodies.

The researcher analyses the theoretical views of a series of studies on the electoral function of political parties, including Y.Marseille, E.Downs, R.Gabrizak, A.Selsia, R.Albert, J.Solon, J. Mbaku, V.Wagner, V.Gamurari, J.Bugasaki and others. Their electoral function is not only to participate in the expression and protection of certain social interests, but their main task is to make decisions at the state level based on electoral interests and emphasizes that it is also involved in the implementation. Therefore, it is expedient to understand the electoral function of political parties in the electoral process - the rights and obligations of political parties in the field of electoral relations through certain electoral procedures, actions, tools and forms to identify the electorate.

According to the researcher, the **main function** of political parties is to legitimize political activity, seek mutual agreement between different groups of society and the state, coordinate social processes, and participate in the formation of democratic public authorities through elections.

The author substantiates the development of human resources as a process of forming a circle of candidates for the party's representative bodies, electing and

encouraging them, preparing them for public office, systematically organizing the acquisition of necessary knowledge and skills, and includes it in the party's electoral functions considers it the most important.

One of the forms of legal institutionalization of political parties is the constitutional recognition of their status. Political institutionalization is the process of formation, founding and development of a political organization, as a result of which political parties gain their importance and stability.

By studying the scientific and theoretical views of scholars such as R.Dalton, V.Cardo, De. Simeone, De. Simone, G. Gaeta, A.Sapio, Appia-Thompson D.Alekseevna and K.Valentinovna the study of the legal culture of the electorate has done. The content of electoral legal culture is formed in the social consciousness, the emotional attitude to the electoral legislation and its application in the electoral process, social assessment, and understanding of the necessity and expediency of personal participation in elections notes the inclusion of electoral norms and patterns of conduct by other participants in the process.

The researcher made a comparative analysis of the constitutions of a number of EU member states and concluded that it has the following common features: 1) at the constitutional level the political right of citizens to form political parties, to participate or not to participate in their activities, to freely join and leave them is strengthened; 2) the objectives of the activities of political parties are aimed at ensuring representative democracy, including internal party life; 3) the principle of party dispute and democratic competition is established; 4) the constitutional status of political parties shall be established as the main means of voter participation in political life; 5) freedom of activity of parties is guaranteed.

In order to ensure that the newly established political parties, whose programs are close to each other, have a sufficient number of seats in the representative bodies of the national electoral legislation, a new institution - the "**electoral blocs**" It is proposed to strengthen the foundations.

The dissertation analyzes the electoral legislation of foreign countries, asks questions about the activities of election commissions of political parties on the basis of "advisory vote", participates in discussions, based on the experience of carrying out important tasks such as raising issues and expressing their positions. He argued that it would be expedient to give political parties the right to participate in the work of election commissions with an advisory vote.

Due to the need to digitize relations between political parties and election commissions in recent years, based on the work of such scientists as Yu.Abramov, A.Kuzmin, Yu.Trifonov, Y.Kastrova, V.Minat, K.Khaenshen, J.Wolf, R.Gibson, S.Ward, D.Krys, S.Janinsky, the institutes of "digital election commissions" and "digitization of election commissions" are theoretically and legally substantiated.

According to Article 34 of the Electoral Code, based on the analysis of the existence of two different forms of the institution of "authorized representative" of a political party, their functions, powers and the order of appointment, their legal nature should not be called by the same name.

Minimum requirements for candidates nominated by the researcher (age census, residence censorship, absence or non-removal of a conviction for a serious or very

serious crime, restrictions on professional grounds, consent of the citizen to participate as a candidate, etc.) aimed at ensuring a democratic procedure for the selection and nomination of candidates.

The determination of the obligation of political parties to publish their election programs (platforms) stems from the following factors: **first**, it is a form of election campaigning in accordance with the provisions of the Code, and **secondly**, it guarantees the suffrage of citizens.

The issue of distinguishing campaigning from other media activities during the election campaign has been scientifically analyzed, and it has been concluded that elections are an information reality that encourages the dissemination of information, as voters form their positions about candidates, political parties and their programs.

The researcher justified the need to form a database, using the current information and communication technologies, that will provide the Central Election Commission with all information on the election campaign, including information on the location of election commissions, voter lists, observers, authorized representatives of political parties and the media, participation of political parties in elections, registration of candidates and their proxies, re-voting, re-elections, determination of election results and announcement of election results, and formation of election financing.

Organizational and legal issues of participation of political parties in local representative bodies was studied on the basis of scientific works of such scientists as V.Golovin, M.Varlen, N.Gubina, L.Sharipova, D.Mikheev, V.Kudryavtsev, T.Saafeld, K.Strom, J.Coleman, S.Rosberg, D.Farrell, D.Webb, and political parties nominate candidates only for their party members or from among non-partisans, the right to be elected to deputies of local Councils for a certain period of time in order to know the mentality of a certain area and the lifestyle and mood of the population.

Scholars on the current electoral system in Uzbekistan (O.Turgunov, M.Usmanov, A.Yuldashev) analyzed the different views, taking into account the level of political parties, human resources and material and technical base, as well as the transition to a mixed electoral system, taking into account the objective and subjective aspects of the current national electoral system.

The third paragraph of this chapter is devoted to "**Legal mechanisms of participation of political parties in the activities of representative bodies in the Republic of Uzbekistan**", in which the researcher analyzes the organizational and legal basis for the participation of political parties in parliamentary activities, the legislative mechanisms of political party structures, parliamentary control and legal mechanisms for participation in the activities of local councils.

Organizational and legal bases of participation of political parties in parliamentary activity was analyzed by D.Ernazarov, G.Rahat, R.Khazan, R.Katts, R.Kynev, S.Shafer, M.Debas and other scholars studied the participation of political parties in parliamentary activities, and it is noted that this participation of political parties is considered as an important sign of the exercise of popular power.

The researcher studied foreign experience in the participation of political parties in parliamentary activities. In some countries, allowing parties that are not represented in parliament to participate in parliamentary sessions in accordance with the law is

contrary to the representative nature of parliament and if the representative of a political party is not elected to this body of state power, it is noted that his representation of someone in the parliament does not correspond to the legal nature of the representation of a political party.

New trends in the interaction between civil society institutions and the representative bodies of government include the establishment of the Public Chamber, the introduction of the institution of parliamentary inquiry, the growing role of political parties in the electoral process and new forms of public participation studied in the dissertation.

To this end, it is necessary to optimize the content and forms of participation of party structures of representative bodies, their working procedures.

According to the researcher, the current legislation allows factions of political parties that do not approve the course and program of development chosen by the newly formed government or its specific directions to declare themselves in opposition.

Based on international experience and doctoral views, the researcher explores the issue of granting a number of additional rights to the faction of a political party that declares itself a parliamentary opposition, in addition to the powers provided by law for the factions.

Factions should have equal rights and responsibilities in parliamentary activities. According to the researcher, given the growing role of political parties in parliamentary activities, it is expedient to strengthen in our legislation the rules for ensuring the proportional representation of parliamentary factions in the election of committee chairmen.

The leading role of deputy party associations in the process of law-making is explained, first of all, by their participation in the formation of committees, in determining their number, name and management staff; secondly, the procedures governing the activities of the lower house are organized in such a way that the priority in discussing any issues of legislative activity belongs to the deputy associations, including party factions. Decisions on the most important legislative issues are made within the factions. At the same time, the policy (position) of the faction actively influences the activities of the committees, as the members of the committee - the deputies at the committee meetings act on behalf of their faction, based on the interests of the parties.

According to the dissertation, the current procedure restricts the freedom of factions in performing effective control functions. In principle, the initiative of the faction is considered by the Legislative Chamber as an issue, and it is stated that the law does not regulate what the faction can do in case of rejection.

To this end, it is justified to give the faction the power to make independent decisions on the hearing of information in the Legislative Chamber by members of the Government, heads of state bodies, economic management bodies.

The author classifies the following specific features of holding a parliamentary hearing with the participation of political party factions as follows: first, it reflects the social significance of the issues raised in the parliamentary debates. In doing so, each party requires the participation of political party factions based on its electorate and

charter goals. Second, it attracts the attention of many government officials, which implies further optimization of party decision-making with government agencies when political party factions discuss problematic issues.

The dissertation provides a functional analysis of the future activities of deputy groups of political parties, analyzing the dynamics of the expansion of the powers of local councils. He noted that local representative bodies are one of the foundations of a democratic system, the institute reflects the interests of the population in a particular area, and it is advisable to pursue a "flexible" domestic policy of political party groups in local representative bodies, taking into account historical and other local traditions.

According to the author, political parties, as a subject of public control, can appoint, organize and participate in control measures. They also have the right to request the necessary information from the competent authorities, to prepare proposals and recommendations on the results of public control and send them to the specified authorities for consideration. When violations are identified, parties can send materials to law enforcement agencies, appeal illegal decisions, and publish the results of public scrutiny in their press releases.

The analysis of practice shows that the parties do not make sufficient use of such forms of public control as appeals and inquiries to state bodies, participation in open collegial meetings of these bodies. In addition, forms of control such as public hearing, public observation, public expertise, and public opinion research also have great potential.

The fourth chapter of the study is entitled **"Problems of improving the legal framework for the participation of political parties in the activities of representative bodies of state power"**, which examines the issues of radical renewal and modernization of the institution of the parliamentary structure of a political party at the stage of innovative development, improving the legal framework for the activities of party groups in local representative bodies.

According to the study, the strategy of digitalization of all spheres of our social life, the accelerated development based on innovative ideas is directly related to the construction and operation of parliament, the highest branch of government.

It is noted that it is important to take into account the positions of factions based on the experience of developed foreign countries (Germany, Korea) to increase the role of party structures in the legislative process of parliamentary factions in the legislative process.

The researcher analyzed the theoretical views of such scholars as E.Shulman, K.Djavakova and Khudaiberdieva, the issue of discussion of the draft law with the electorate in the comprehensive and complete consideration of the draft laws of the factions of political parties in parliament, which allows drawing public attention to the results of the legislative process.

Analyzing the experience of modernizing the legal framework for the participation of political parties in the highest representative bodies in developed countries, parliamentary debates of political party structures tend to be regularly broadcast online on special TV channels and ensure effective cooperation of political party factions with civil society institutions.

The researcher admits that the activity of party factions in the field of lawmaking is also not ideal. Indeed, in the public opinion poll conducted by the author, the issue of the activity of factions in this regard was the main topic of research. In particular, to the question “How do you assess the activity (activity) of party factions in the lower house of the Oliy Majlis?”, 63.1% of respondents said that “this activity is not in demand”; 20.7% of the participants said that “the activity is not enough”; only 11.8 percent of experts said they would rate it positively, 4.4% of respondents said they did not have relevant information. This means that the activity and initiative of party factions is not enough to successfully address the challenges of today's innovative development and decision-making in the digital economy. Therefore, it is necessary to introduce into our legislation new, modern legal mechanisms that will further activate and encourage them.

According to the researcher, in the current era of rapid development of information technology, it is important to launch an electronic portal and mobile applications that allow MPs and members of the faction to quickly connect with their constituents.

The researcher studied the institute of participation of political parties in the representative bodies of local government in the research works of K.Axmetova, S.Jakyp, K.Antipev, A.Slobojanina O.Babadjanov, F.Rahman, and A.Sujoku. Researcher proposes to enrich the definition of the institute with the right to participate in the implementation of control and public control, as well as to seek clarification from officials of local state and economic administration and other organizations.

The author critically analyzes the activities of party structures (groups) in local representative bodies of state power. Also in order to digitize local councils of people's deputies, the need to form parliamentary inquiries on the basis of collective appeals on the Internet through the electronic platform "E-Council", the need for deputies to communicate regularly with their constituents was justified.

The initiative to provide party groups in local councils with conclusions based on the President of the Republic of Uzbekistan on the unsatisfactory performance of persons approved as governors of regions and the city of Tashkent requires the strengthening and effective use of specific legal mechanisms for its implementation, the creation of favorable conditions is justified.

According to the researcher, in today's world of rapid development of information technology, it is important to launch an electronic portal and mobile applications that will allow members of the faction to quickly communicate with their constituents, as well as to intensify the submission of parliamentary and deputy inquiries to the relevant bodies or institutions, generalizing appeals based on them.

According to the author, in order to ensure the inviolability of candidates nominated by political parties to the Legislative Chamber and local councils, it is expedient to strengthen the rule in the legislation that they cannot be prosecuted, arrested or subjected to administrative sanctions without the consent of the CEC and the relevant regional, district and city councils.

CONCLUSION

As a result of research work, the following conclusions, theoretical and practical suggestions and recommendations were developed:

I. Scientific and theoretical conclusions

1. From a legal point of view, an authorship definition has been developed for a political party. A political party is a stable and mass organization of citizens united on the basis of common political views, whose main goal is to participate in the formation and exercise of elected bodies of state power and local government, as well as control over the activities of state bodies.

2. Political parties in Uzbekistan, as important institutions of the political system, perform the following functions: struggle for power; direct or indirect participation in the management of public affairs through representation in the Legislative Chamber and local councils of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan; raising the political awareness of the population, the involvement of various segments of society in party work; training and promotion of political personnel as candidates for representative bodies of power; formation of political elite; to unite or act in opposition to a political party that has received a majority of votes in the representative bodies, and so on.

3. Legal regulation of the activities of political parties, including the determination of their constitutional and legal status, is a central theme of the ongoing modernization process. In recent years, as a result of the growth of political activity of citizens, the expansion of the participation of political parties in the activities of the representative bodies of state power, there is a trend of their legal socialization. The strengthening of the position of political parties in the legislation, along with raising their activities to a new level, will further increase the role and place of parties in the political system.

Based on the analysis, the following author's definition was formed: "The constitutional and legal status of a political party is the organization of a political party on the basis of constitutional and legal norms, the order and principles of its activities, the regulation of issues of rights, obligations and responsibilities."

4. Analyzing the dynamics of development of the constitutional and legal framework of political parties formed in the country, it was found expedient to divide it into the following stages:

- The first stage 1991-1995;
- The second stage from 1996 to 2006;
- The third stage for 2007-2016;
- The fourth phase covers the period from 2017 to the present.

As part of the study, the multi-party system, the formation of political parties and their participation in the activities of representative bodies of state power were the first objects of functional analysis in the field of law.

5. Functional analysis of the formation of a multiparty system in Uzbekistan and the identification of trends in its development as problems and shortcomings in the field, failure to ensure the right of their electorate to information, lack of a clear mechanism for ensuring gender equality in the activities of political parties, ineffective system of political parties to fulfill their promises to their electorate, improper cooperation with national and foreign political institutions, including political parties, and other factors have a negative impact.

6. According to the researcher, the main functions of political parties in the activities of representative bodies can be classified as follows:

- Direct participation in the formation of representative bodies;
- Participation in the law-making activities of representative bodies;
- Participation in the control activities of representative bodies;
- Participation in the election of officials of representative bodies.
- Participate in the appointment of officials of the executive power.

7. In the analysis of the legal status and activities of political parties, it is possible to describe the electoral function as an important function, revealing their socio-political role, the direction of activities to implement program goals and objectives. The electoral function of a party represents its activities regulated by law, aimed at exercising its rights and obligations in the field of electoral relations, through certain electoral procedures, actions, means and forms. This function of political parties is carried out through electoral policy, which is a set of measures, tools and actions aimed at defining the goals and objectives of the party in the election process, as well as identifying and reflecting the needs and interests of the electorate. It is implemented through special legal methods and forms, has a public-political nature, is guaranteed by the state and is carried out in strict compliance with the requirements of the law.

8. In order to ensure that newly established or insufficiently politically supported political parties with close programs have a sufficient number of seats in the representative bodies, the new institution should include "**electoral blocs**" in the list of entities entitled to nominate candidates for representative bodies and it is proposed to strengthen its legal framework.

According to the author's definition, "An electoral bloc is a voluntary association of two or more political parties to participate in future elections on the basis of a common election program after the official announcement of the election campaign and duly registered by the Central Election Commission."

II. Suggestions and recommendations for improving the regulatory framework

1. Systematization of all normative legal acts regulating the activities of political parties and the adoption of a directly applicable Constitutional Law on “Political Parties” will strengthen the organizational and legal framework of political parties and liberalize the relations of political parties with state bodies.

2. Publicity of election programs and platforms of political parties plays an important role in the nomination of candidates by deputies. It is known that the Electoral Code does not determine the procedure and deadlines for the adoption and publication of these documents; it has been shown that it is an opportunity, not an obligation. Taking into account foreign experience, it is expedient to establish in the Electoral Code the mandatory publication of the election program (platform) of the parties, as well as to strengthen the exact terms and procedure for their publication.

3. Article 93 of the Electoral Code is entitled "Conduct of elections of deputies of local Councils to vacant seats", which leaves open the answer to the issues regulating certain stages of the electoral process. For example, there is no answer as to when candidates will be registered for local council elections. In practice, however, this poses a variety of challenges. It is proposed to include a norm to the second part of Article 93 of the Electoral Code, which states, "the registration of candidates for deputies shall be completed fifteen days before the election."

4. The institution of "authorized representative of political parties" established by Article 34 of the Electoral Code in practice causes various misunderstandings. According to the current procedure, the authorized representative is divided into two categories:

a) an authorized representative participating in the meetings of the Central Election Commission, submission of documents, verification of correctness of signature sheets;

b) The authorized representative of the territorial bodies of the political party nominated by the candidates participating in the counting of votes at the polling station.

If we pay attention to the functions, powers and appointment procedure of this institution, which performs two different forms, we can understand that their legal nature is not appropriate to call them by the same name. In practice, this situation leads to various misunderstandings during the election process. Therefore, in order to avoid misunderstandings between these institutions, we consider it appropriate to use the phrase “Representative of a Political Party” instead of “Authorized Representative of a Political Party” in the first (a) case.

5. According to the legislation, the fact that the number of members of the faction is less than nine is the basis for the termination of the faction. For a number of objective and subjective reasons, we believe that the reduction in the number of deputies who are members of the faction should not affect the status of a political party in parliament. The practice of dissolving a political party faction can be a serious obstacle to ensuring the principle of pluralism in parliament when a political party has

met the criteria for forming a faction based on the election results and the number of deputies in the faction is declining.

6. In order to ensure strong factional discipline and the principle of "loyalty to the faction", it is proposed to include in the legislation a rule on the withdrawal of a member of the faction, the basis for early termination of the deputy.

7. To increase the efficiency of the factions of political parties, party factions do not have legal regulation of issues such as the rights and obligations of faction members (local party groups), the formation of governing bodies of the faction, the work schedule of the faction. The lack of regulations or regulations and the lack of clear procedures in this regard hinder the systematic organization of factions.

In order to increase the efficiency of the factions of political parties, it is proposed to introduce a procedure that provides for the following:

- approval by the Council of the Legislative Chamber of the Model Regulations of the factions determining the rights and obligations of the members of the faction, the formation of the governing bodies of the faction, the order of work of the faction and recommendation for adoption by each faction of a political party;

- election and dismissal of the faction leader in the regulations of the faction, clear definition of his rights and responsibilities, equalization of his status with the Deputy Speakers;

- to demand a parliamentary inquiry in addition to the faction (factions) declaring itself the opposition in parliament, to guarantee the right of its representatives to be elected to all committees on the principle of proportionality and to be elected Chairman of the Committee on Budget and Economic Reforms of the Legislative Chamber;

8. It is expedient for political parties to develop mechanisms for evaluating the activities of deputies nominated by them. The main criteria for assessing the activities of deputies should be the level of activity in the field of lawmaking, initiative and representative control.

9. The Law on the Rules of Procedure of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan strengthens the issue of depriving a deputy of the chamber of the right to immunity. For some reason, the role and participation of factions in this regard has been neglected. However, each deputy is a member of a party (faction). If the issue of depriving him of the right to immunity arises, it is illogical not to take a separate opinion of the party faction. Obtaining a conclusion of the faction in this matter should be a mandatory condition. It is important that this provision is reflected in Article 30 of the Law "On the Rules of Procedure of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis."

10. In order to achieve the full and effective work of deputies of local representative bodies of government, including members of their party groups, it may be important to establish a permanent budget-funded activity. Therefore, it is necessary to establish a permanent part of the deputies of local councils and to include in the law the rule that they receive a salary from the budget. At the same time, at least one member of each party group must have a guaranteed right.

11. Ensuring transparency, openness and openness in the activities of political parties within the parliament, as well as in the activities of party groups in the

representative bodies of local government is a matter of serious concern. In this regard, we consider it appropriate to implement the following legal mechanisms:

- In order to ensure openness and transparency, introduce a mandatory requirement for political parties to post annual reports on their activities on their official websites;

- as well as the introduction of mandatory norms for the placement of the annual report of the factions of political parties in the Legislative Chamber of the Oliy Majlis on the official websites of political parties in order to ensure legislation, openness and transparency.

12. In order to ensure the inviolability of candidates nominated by political parties to the Legislative Chamber and local councils, the law stipulates that without the consent of the Central Election Commission and the relevant regional, district and city councils, they may not be prosecuted, arrested or subjected to administrative sanctions.

13. It is expedient to establish a norm in the Law "On local government" that "the answer to each deputy's request must first be heard at a meeting of the relevant party group of the deputy who sent the request is a member, and in case of dissatisfaction with the answer."

14. According to the current legislation, deputies of local representative bodies operate inseparably from the main place of work. Article 143 of the Law on Political Parties should be renamed "Assistant to the Deputy of the Local Council" and the deputies of the regional, district, city Council of People's Deputies should be given the right to have their assistants on a public basis. These community-based assistants alleviate the burden of the deputy and help bring the relationship between voters and deputies closer.

III. Practical recommendations aimed at improving the participation of political parties in the activities of representative bodies

1. It is expedient to form the phrase "digital election commission" and its legal basis using the capabilities of digital technologies. The introduction of this new procedure will facilitate the proper registration of political parties, the registration and mandate of observers, authorized representatives and the media in the work of election commissions.

2. The analysis of the relationship between election commissions and political parties shows that public control of political parties plays an important role. In our opinion, empowering political parties to participate in a consultative vote as one of the most important actors in the political system will serve to further clarify the activities of election commissions.

The current legislation proposes to give political parties participating in elections the right to participate in the activities of election commissions in an advisory capacity.

3. It is proposed to abolish the position of "Executive Secretary of the faction" in the Legislative Chamber of the Oliy Majlis and introduce the position of "Faction

Coordinator". It is expedient to elect to this position a deputy of the Legislative Chamber with extensive experience among the members of the faction.

4. In order to ensure the scientific basis of the activities of the factions, it is proposed to establish Public Councils under them, consisting of specialists with sufficient knowledge and skills and experience. The Public Council assists in the implementation of the faction's forecasting function. By giving a scientifically based conclusion to the bill by the Council, the near and long-term position of the political party is achieved through the approbation of the party electorate.

5. In order to bring the activities of political party factions to a new level of quality, it is expedient to develop an electronic platform "e-fraction". This platform serves to ensure the cooperation of the electorate - political party - faction in the implementation of the functions of parliamentary norms, parliamentary control. The platform will provide video and audio access to the electorate. The activities of the Expert Council, which is expected to be established under the faction, will also be integrated into this platform.

6. In order to increase the role of factions in the protection of the Constitution, it is proposed to give the parliamentary factions of political parties the right to submit issues to the Constitutional Court.

7. In order to increase the efficiency of the political party in the councils, it is proposed to create an electronic platform "E-Council" by digitizing the activities of local councils of people's deputies. Through this platform, it will be possible to place on the Internet the forms of control exercised by deputies and information about them. It is also advisable to integrate a mobile application into the portal so that deputies can communicate with their constituents through the platform.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

БЕКОВ ИХТИЁР РУСТАМОВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО - ПРАВОВОЙ
ОСНОВЫ УЧАСТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫХ
ОРГАНОВ**

**12.00.02. – Конституционное право. Административное право.
Финансовое право и таможенное право**

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора юридических наук (DSc)

Ташкент – 2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за B2020.4.DSc/Yu138

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещён на трёх языках (узбекском, английском, русском, (резюме)) на веб-странице Научного совета (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель:	Ахмедов Даврон Кувондилович доктор юридических наук, профессор
Официальные оппоненты:	Акилов Алимжан Рахимович доктор юридических наук, профессор Хусанов Озод Тиллабаевич доктор юридических наук, профессор Исмаилова Гулноза Сайдиганиходжаевна доктор юридических наук, доцент
Ведущая организация:	Университет общественной безопасности Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится 25 сентября 2021 года в 10:00. часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 при Ташкентском государственном юридическом университете (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрирована за №978) (Адрес: 100047, г. Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «11» сентября 2021 года.

(протокол реестра №8 от «11» сентября 2021 года).

Р.Р. Хакимов
Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Ш.У. Якубов
Врио научного секретаря Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, и.о.профессора

М.А. Ахмедшаева
Председатель Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора (DSc))

Цель исследования состоит из комплексного научно-теоретического анализа участия политических партий в формировании и деятельности представительных органов государственной власти в Узбекистане и разработки научно-практических рекомендаций и предложений по совершенствованию механизма правового регулирования этих отношений.

Предметом исследования являются идеи, концепции, доктрины и взгляды, описывающие формирование политических партий как представительных органов государственной власти и их деятельность в качестве их участника, а также нормативно - правовые акты и другие источники.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обосновано, что не менее трех депутатов, избранных от соответствующей политической партии в Жокаргы Кенес Республики Каракалпакстан и Кенгашей народных депутатов, могут образовывать партийные группы;

обосновано, что партийные группы вправе обращаться в Жокаргы Кенес Республики Каракалпакстан, хокиму области и города Ташкента о неудовлетворительной работе хокима района (города), а также должностных лицах соответствующих местных исполнительных органов;

обосновано необходимость создания политической партией института общественного представительства депутатов Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан из числа сотрудников территориального отделения партии в соответствующем избирательном округе;

обосновано право уполномоченного представителя, назначенного политической партией, участвовать в заседаниях избирательной комиссии, подавать документы, проверять правильность заполнения подписных листов;

обосновано, что в процессе сбора подписей политическими партиями избиратели имеют право подписаться в поддержку одной или нескольких политических партий или кандидатов в Президенты Республики Узбекистан;

обосновано, что политическая партия имеет право отменить свое решение о выдвижении кандидата за пятнадцать дней до выборов.

Внедрение результатов исследования.

На основе полученных научных результатов по формированию представительных органов государственной власти и совершенствованию правовых механизмов участия политических партий в их деятельности:

Предложение о создании партийные группы в Жокаргы Кенесе Республики Каракалпакстан, Кенгашах народных депутатов образуются при условии объединения в них не менее трех депутатов, избранных в Жокаргы Кенес Республики Каракалпакстан или Кенгаши народных депутатов областей, города Ташкента, а также районов и городов от соответствующей политической партии учтено при разработке части четвертой Статьи 14 Закона о политических партиях Республики Узбекистан (справка Комитета Демократических институтов, негосударственные организации и гражданское самоуправление Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики

Узбекистан № 05/1-09-33 от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения способствовало упрощению процедуры формирования партийных групп;

Предложение о представлении в Жокаргы Кенес Республики Каракалпакстан, хокиму области или города Ташкента заключение о неудовлетворительной деятельности хокима района (города), а также должностных лиц соответствующих местных органов исполнительной власти учтено при разработке части первой Статьи 14¹ Закона о политических партиях Республики Узбекистан (справка Комитета Демократических институтов, негосударственные организации и гражданское самоуправление Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан № 05/1-09-33 от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения способствовало расширению прав партийных групп;

Предложение о создании института представителя депутата Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан на общественных началах среди сотрудников территориального отделения партии по соответствующему избирательному округу было учтено при разработке статьи 14² Закона о политических партиях Республики Узбекистан (справка Комитета Демократических институтов, негосударственные организации и гражданское самоуправление Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №05/1-09-33 от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения послужило повышению статуса и эффективности деятельности депутата Законодательной палаты Олий Мажлиса

Предложение о том, чтобы уполномоченный представитель, назначенный политической партией вправе участвовать в заседаниях избирательных комиссий, подавать в них документы, проверять правильность подписных листов, учтено при разработке статьи 34 Избирательного кодекса Республики Узбекистан (справка Комитета по борьбе с коррупцией и судебным вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №06/1-05 / 240 от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения послужило расширению прав уполномоченного представителя, назначенного политической партией;

Предложение о предоставлении избирателям права подписаться в поддержку одной или нескольких политических партий или кандидатов в Президенты Республики Узбекистан при сборе подписей политическими партиями было учтено при разработке части третьей статьи 38 Избирательный кодекс Республики Узбекистан (справка Комитета по борьбе с коррупцией и судебным вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан №06/1-05 / 240 от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения послужило расширению права граждан поддерживать несколько политических партий или кандидатов в Президенты Республики Узбекистан при подаче подписей;

Предложение о том, что политическая партия имеет право отменить свое решение о выдвижении лица кандидатом за пятнадцать дней до выборов, учтено при разработке части первой статьи 42 Избирательного кодекса Республики Узбекистан (справка Комитета по борьбе с коррупцией и судебным вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан. №06/1-05 / 240

от 20 января 2021 г.). Внесение данного предложения послужило повышению эффективности деятельности участников избирательного процесса и процесса подготовки к выборам.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем работы 250 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Беков И.Р. Сиёсий партияларнинг вакиллик органлари фаолиятидаги иштироки. Монография . –Т.: «Hamkornashr». – 240 б. 2021.

2. Беков И.Р. Парламент кўпчилигининг демократиянинг муҳим институти сифатида ривожланиши // Фуқаролик жамияти. Гражданское общество. Civil society, 2014. – №3. –Б. 19-21. (12.00.00; № 14)

3. Bekov I.R. Constitutional and legal basics for the participation of political parties in the formation of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis // Journal of Critical Reviews. Vol 7, Issue 11, 2020. P. 1571-1577.

4. Беков И.Р. Пандемия шароитида парламент фаолияти: хорижий мамлакатлар ва Ўзбекистон тажрибаси. // Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences, 2020. Махсус сон. –Б. 46-49. (12.00.00; № 20)

5. Беков И.Р. Сиёсий партиялар – сиёсий тизимнинг муҳим институти // Жамият ва бошқарув, 2020. – №3 –Б. 142-148. (12.00.00; №6)

6. Беков И.Р. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг таъсирчан жамоатчилик назоратини амалга оширишдаги мавқеини юксалтиришга оид // Фуқаролик жамияти. Гражданское общество. Civil society, 2020. – №1. –Б. 24-28. (12.00.00; № 14)

7. Беков И.Р. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси сайловларида сиёсий партиялар иштирокининг конституциявий-ҳуқуқий асосларининг ривожланиши // Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техника институти ахборотномаси, 2020. – №3 –Б. 36-43. (12.00.00.№18)

8. Беков И.Р. Жамиятда сиёсий партиялар ролини оширишга қаратилган ҳуқуқий ислохотлар // Ҳуқуқий тадқиқотлар / Правовые исследования / Journal of Law Research, 2020. – №S4 5 жилд –Б. 225-232. (12.00.00; №19)

9. Беков И.Р. Сиёсий партиялар ҳуқуқий мақомини конституциявий-ҳуқуқий тартибга солиш масалалари. // Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences, 2020. Махсус сон. V қисм. –Б. 19-28. (12.00.00; №20)

10. Беков И.Р. How parliaments work during a pandemic. // Xalqaro munosabatlar-Международные отношения-International relations, 2020. №1-2. – Б. 16-21. (12.00.00; №4)

11. Беков И.Р. Сиёсий партияларнинг электорал функцияси сайлов жараёнида қанчалик муҳим: назарий-ҳуқуқий қарашлар ва миллий амалиёт. // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations, 2021. № 2. –Б.152-162. (12.00.00.)

12. Bekov I.R. Electoral function of political parties: theoretical and legal views. // The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2021. Volume 03 Issue 04-17, pages 111-118. Impact factor 2021: 5.952

13. Беков И.Р. Сиёсий партиялар фракцияларининг парламентдаги ўрни: миллий ва хорижий тажриба. // Хуқуқий тадқиқотлар / Правовые исследования / Journal of Law Research, 2021. – №7 –Б. 37-43. (12.00.00; № 19)

14. Bekov I.R. The fraction of a political party is an important subject of the legislative process. // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations, № 6/S (2021). P 292-301. (12.00.00.)

15. Bekov I.R. Political parties are an important subjects of election of representative bodies. // Қонунчилик муаммолари ахборотномаси. 2021. № 3. Б. 58-62. (12.00.00.)

16. Беков И.Р. Ўзбекистон Республикасида сайлов тизими конституциявий асосларининг ривожланиши // Конституция – эркин ва озод, тинч ва осойишта фаровон ҳаётимизнинг кафолати. Республика илмий конференцияси материаллари тўплами. –Т.: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. –Б. 32-35.

17. Беков И.Р. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – фуқаролар сайлов ҳуқуқининг муҳим кафили // Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – миллий тикланишдан миллий тараққиёт сари ривожланишнинг мустаҳкам ҳуқуқий асоси. Республика илмий конференцияси материаллари тўплами. –Т.:ТДЮУ, 2019. –Б. 63-68.

18. Bekov I.R. Legal reforms for enhancing the role of political parties in society // Scientific ideas of young scientists. International scientific and practical conference. July. 2020. Warsaw, Poland. P. 186-189.

19. Беков И.Р. Конституция – фуқаролар сиёсий ҳуқуқларининг кафили. // Янги Ўзбекистонда конституционализмни мустаҳкамлаш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий конференция материаллари тўплами. ТДЮУ. 2021. –Б 62-67.

II бўлим (II часть; II part)

20. Беков И.Р. Қодиров Э.О. Фуқаролар сиёсий маданиятини юксалтиришда сиёсий партияларнинг ўрни. // Фуқаролик жамияти. Гражданское общество. Civil society, 2021. – №1. –Б. 16-19. (12.00.00; №14)

21. Беков И.Р. Конституция ва жамоат бирлашмалари. Рисола. Масъул муҳаррир М.Ҳ.Рустамбоев. Тошкент. Ҳарбий-техник институти. 2018. – 32 б.

22. Беков И.Р. Д.Р.Юсупов. Сиёсий партиялар ва жамиятни демократлаштириш. Рисола. Масъул муҳаррир А.Х.Саидов. –Т.: Ҳарбий-техник институти. 2018. – 36 б.

23. Беков И.Р. Ж.Н.Боқиев Президент сайловида сиёсий партияларнинг иштироки. Рисола. –Т.: Тошкент давлат юридик университети. 2021. – 26 б.

24. Беков.И.Р. ва бошқ. Президент сайлови: 100 саволга 100 жавоб. –Т.: «Адолат» миллий ҳуқуқий ахборот маркази. 2021. – 56 б.

25. Беков И.Р. Сайлов натижаларини аниқлаш ва эълон қилиш тартиби. // Сайлов қонунчилиги ва амалиёти бўйича ўқув-амалий қўлланма. – Т.: «Адолат» миллий ҳуқуқий ахборот маркази. 2021. –Б 294-328.

Автореферат «ТДЮУ Юридик фанлар Ахборотномаси» журнали тахририятида тахрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 10.09.2021
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 3,5. Адади: 100. Буюртма: № 49

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмаҳонасида чоп этилди.